

पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध
क्षमताको अध्ययन

सीता पाण्डेय

क्याम्पस रोल नं. २३९/०६४/०६६

त्रि.वि.दर्ता नं. ५४५८९-९९

परीक्षा क्रमसङ्ख्या : ३०८०२२८/०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली भाषा शिक्षा शिक्षण विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर
तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८
पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

तानसेन, पाल्पा

२०६९ (२०१३)

पत्र संख्या :
च.नं.

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
(त्रि. वि. / उ. मा. शि. प. बाट सम्बन्धन प्राप्त)
तानसेन, पाल्पा, नेपाल
TANSEN MULTIPLE CAMPUS
Tansen, Palpa, Nepal
स्थापित: २०८७

☎: ०७४-४२०४६७
फ्याक्स नं.: ०७४-४२२४४०

मिति:

विषय : सिफारिस पत्र

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, तानसेन पाल्पामा अध्ययनरत एम्.एड्. दोस्रो वर्षकी छात्रा सीता पाण्डेयले पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....

शालिकराम पौडेल

(शोधनिर्देशक)

मिति : २०६९/ /

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

(त्रि. वि. / उ. मा. शि. प. बाट सम्बन्धन प्राप्त)
तानसेन, पाल्पा, नेपाल

TANSEN MULTIPLE CAMPUS

Tansen, Palpa, Nepal

स्थापित: २०८७

फोन नं.: ०७४-४२०४६७
फ्याक्स नं.: ०७४-४२२४४०

पत्र संख्या :
च.नं.

मिति

विषय :

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्घाय तानसेन बहुमुखी क्याम्पस नेपाली भाषा शिक्षा शिक्षण विभागअन्तर्गतकी छात्रा सीता पाण्डेयले सह-प्राध्यापक शालिकराम पौडेलको निर्देशनमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्र (नेपा.शि. ५९८) का लागि तयार पारेको पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली शिक्षा शिक्षण विभागमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. अध्यक्ष : डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने विभागीय प्रमुख
२. सदस्य : शालिकराम पौडेल शोध-निर्देशक
३. सदस्य : प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी बाह्य परीक्षक
४. सदस्य : राधेश्याम ज्ञवाली क्याम्पस प्रमुख

मिति : २०६९/११/०७

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा शिक्षण विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड्.) दोस्रो वर्षको पाठ्य सङ्ख्या ५९८ को प्रयोजनार्थ श्रद्धेय गुरु श्री शालिकराम पौडेलको निर्देशनमा मैले यो शोधपत्र तयार पारेकी हुँ । उहाँले यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा मलाई शोधसँग सम्बन्धित विषयमा वस्तुनिष्ठ प्रेरणा दिएर सही मार्ग निर्देशन गर्नुभएको छ । आफ्ना कतिपय व्यवहारिक कार्यलाई पन्छाएर पनि समुचित निर्देशन दिनु भएकोमा शोधनिर्देशक गुरुवर शालिकराम पौडेलप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी शोधप्रस्ताव तयार पार्नेदेखि लिएर शोधपत्र तयार पारुञ्जेलसम्मको अवधिमा अमूल्य सुभावा, सरसल्लाह एवम् प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने मेरा आदरणीय गुरुवर श्री डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने र क्याम्पस प्रमुख श्री राधेश्याम ज्ञवालीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न कोणबाट सहयोग पुऱ्याउनु हुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका अन्य गुरुहरू डा. रामप्रसाद ज्ञवाली, श्री शंकरप्रसाद गैरे तथा श्री जीवनाथ तिवारी लगायत विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हार्दिक रूपमा कृतज्ञ छु । शोधपत्र लेखनका क्रममा प्राज्ञिक र बौद्धिक सल्लाह र सुभावा प्रदान गर्नुहुने गुरुहरू श्री टंकप्रसाद पन्थ, श्री टंकप्रसाद भट्टराई र शिक्षक श्री कलाधर ढकालज्यूप्रति पनि कृतज्ञ छु । त्यसैगरी आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराउन सहयोग गर्नुहुने त्रि.वि. केन्द्रिय पुस्तकालय र तानसेन बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय परिवारप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

अध्ययन, लेखनको क्रममा अनेकौँ व्यस्तता र व्यवधानका बावजुद समय, साधन र समुचित वातावरण दिएर आर्थिक, भौतिक, पारिवारिक र अन्य विविध पक्षबाट सहयोग पुऱ्याउनुहुने जीवनसाथी श्री नुरराज बस्यालप्रति सदैव कृतज्ञ रहने छु । साथै लेखनक्रममा आफ्नो वात्सल्य प्रेमको रेखदेख र स्याहार पाउनबाट वञ्चित हुनु परेको मेरो छोरो सौरभ बस्यालप्रति म चिर ऋणि छु । यो शोधपत्र तयार भएको सुअवसरमा मेरो प्रारम्भिक चरणदेखि नै अवसर, प्रेरणा र समय प्रदान गर्नुहुने आदरणीय पिता श्री भानुभक्त पाण्डेय, माता सरस्वती पाण्डेय लगायत शुभेच्छुक आफन्त र मित्रजनहरूप्रति सदैव कृतज्ञ रहने छु । कम्प्युटर टङ्कन गरी यो शोधपत्रलाई मूर्तरूप दिलाउन प्रमुख भूमिका खेल्ने बालकृष्ण भण्डारी तथा कमला पाण्डेयप्रति समेत हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

सीता पाण्डेय

शोधसार

शोधशीर्षक : पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध

क्षमताको अध्ययन

शोधकर्ता : सीता पाण्डेय

शोधनिर्देशक : शालिकराम पौडेल

विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षण विभाग, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस,

तानसेन, पाल्पा

शैक्षिक वर्ष : २०६४/०६६

पृष्ठ सङ्ख्या :

परिच्छेद : चार

शोधप्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्घाय नेपाली भाषा शिक्षा शिक्षण विभागअन्तर्गत एम.एड. नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन गर्नु यस शोधकार्यको प्रमुख उद्देश्य हो । यसअन्तर्गत पाल्पा जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति र भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा प्राथमिक स्रोतका रूपमा पाल्पा जिल्लाका नगर र ग्रामीण क्षेत्रका पाँचपाँचवटा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका ५०-५० जना गरी जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरू दसवटा विद्यालयबाट नमूनाको रूपमा लिइएको छ भने द्वितीय सामग्रीका रूपमा सन्दर्भ पुस्तकहरू, पूर्वकार्यहरू, पत्रपत्रिकाहरू तथा विभिन्न लेख रचनाहरू रहेका छन् । चार परिच्छेदमा संरचित प्रस्तुत शोधकार्यलाई क्रमशः शोधपरिचय, सैद्धान्तिक परिचय, व्याख्या तथा विश्लेषण र उपसंहारमा विभाजन गरिएको छ ।

शोधनिष्कर्ष

- १) समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अवस्थालाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशतभन्दा माथि रहेकाले समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- २) समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई मध्यमान ५६.१३ का आधारमा विश्लेषणा गर्दा ४९ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल र ५१ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहेकाले पनि समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई सन्तोषजनक मान्न सकिन्छ ।
- ३) स्थानीयताका आधारमा समग्र मध्यमानलाई आधार मानी अध्ययन गर्दा नगर तर्फका विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि ५६ र तल ४४ प्रतिशत छ भने गाउँतर्फ मध्यमानभन्दा माथि ४६ र तल ५४ प्रतिशत देखिनुले गाउँका विद्यार्थीका तुलनामा नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध राम्रो रहेको देखिन्छ ।
- ४) लैङ्गिक दृष्टिले समग्र पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मान्दा मध्यमानभन्दा माथि ४८ र तल ५२ छात्राहरूको पठनबोध क्षमता र समग्र मध्यमान ५६.१३ भन्दा माथि ५४ र तल ४६ प्रतिशत छात्रहरूको पठनबोध क्षमता रहनुले छात्राको भन्दा छात्रको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- ५) विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानी अध्ययन गर्दा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमानभन्दा माथि ५० र तल ५० प्रतिशत रहेको छ भने सामुदायिक विद्यालयतर्फ समग्र मध्यमान भन्दा माथि ५२ र तल ४८ प्रतिशत पठनबोध क्षमता रहनुले संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीकोभन्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको राम्रो देखिन्छ ।
- ६) भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषा हुने विद्यार्थीहरू समग्र मध्यमानभन्दा माथि ४९ र तल ५१ प्रतिशत रहेका छन् भने मगर मातृभाषीतर्फ समग्र मध्यमानभन्दा माथि ५२ र तल ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता रहेको छ । त्यसैगरी नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरूतर्फ समग्र मध्यमान ५६.१३ का आधारमा मध्यमानभन्दा माथि ७५ र तल १५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् । नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको तुलनामा मगर र नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरू समग्र मध्यमानभन्दा माथि धेरै भएकाले उनीहरूको पठनबोध क्षमता राम्रो भएको देखिन्छ ।
- ७) समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई मध्यमान ३२.०५ का आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ६० र तल ४० प्रतिशत रहेकाले बढी विद्यार्थीको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।

-) समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको अवस्थालाई मध्यमान २७.०८ लाई आधार मानी हेर्दा ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा तल धेरै विद्यार्थीहरू रहनुले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर देखिन्छ ।
-) विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा दृष्टांश पठनबोधको मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयका ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी सस्थागत विद्यालयतर्फ ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता धेरै देखिएकाले दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोजनक रहेको देखिन्छ ।
-) स्थानीयताका आधारमा दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरू ४८ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ५२ प्रतिशत विद्यार्थी मध्यमानभन्दा तल रहेको छ । भने नगरतर्फ मध्यमानभन्दा माथि ५६ प्रतिशत र तल ४४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता भएकाले गाउँतर्फका भन्दा नगरका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
-) समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ५० प्रतिशत भन्दा माथि ६२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेकोले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
-) Z को मान ०.०५ सार्थक तह र तालिकामा अङ्कित १.९६ मानभन्दा तल भएकाले निम्न कुराहरूको पुष्टि गरेको छ ।
-) विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीच अन्तर रहेको देखिदैन ।
-) भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र मगर मातृभाषी विद्यार्थीका बीचमा अन्तर रहेको देखिन्छ ।
-) लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीच अन्तर रहेको देखिदैन ।

विषय-सूची

शीर्षक	पृष्ठ नं.
सिफारिस पत्र	क
स्वीकृति पत्र	ख
कृतज्ञताज्ञापन	ग
शोधसार	घ-च
विषयसूची	छ-ट
तालिकासूची	ठ-ड
संक्षेपीकृत शब्दसूची	ढ

परिच्छेद एक

शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ समस्याकथन	१
१.४ अध्ययनका उद्देश्य	२
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६ शोधको क्षेत्र र सीमा	५
१.७ अध्ययनको महत्त्व	५
१.८ अध्ययन विधि	६
१.८.१ जनसंख्या	६
१.८.२ प्रतिनिधि नमूना	७
१.८.३ सामग्री निर्माण	७
१.८.४ पूर्वपरीक्षण	७
१.८.५ परीक्षणको कार्यान्वयन	८
१.८.६ विश्लेषण विधि	८
१.९ शोधको रूपरेखा	१०

परिच्छेद दुई
पठनबोधको सैद्धान्तिक स्वरूप

२.१ बोधको परिभाषा र परिचय	११
२.२ बोधका प्रकार	१२
२.२.१ श्रुतिबोध	१३
२.२.१.१ श्रुतिबोधको महत्त्व	१४
२.२.१.२ श्रुतिबोध शिक्षणका कार्यकलापहरू	१५
२.३ पठनबोधको परिचय	१६
२.३.१ सस्वर पठनबोध	१८
२.३.२ सस्वर पठनका कार्यकलापहरू	१९
२.३.२.१ गति, यति मिलाएर वाचन गर्नु	१९
२.३.२.२ हाउभाउ प्रदर्शन गर्नु	१९
२.३.२.३ स्वर प्रसारण गरेर पढ्नु	२०
२.३.२.४ भावानुसार पढ्नु	२०
२.३.२.५ लेख्य चिन्हहरूको विचार गरेर पढ्नु	२०
२.४ मौन पठनबोध	२०
२.४.१ मौन पठनका कार्यकलापहरू	२१
२.४.१.१ भाव पहिचान गर्न पढ्नु	२१
२.४.१.२ कुनै क्रमको अनुमान गर्न पढ्नु	२१
२.४.१.३ आवश्यक तथ्य फेला पार्न पढ्नु	२२
२.४.१.४ पाठ्यवस्तुबाट अनुमानित अर्थ निकाल्न पढ्नु	२२
२.४.१.५ शब्दार्थसम्बन्धी कठिनाइ समाधान गर्न पढ्नु	२२
२.५ द्रुत पठन	२२
२.५.१ द्रुतपठनको अभ्यासका लागि सामग्रीको चयन	२३
२.५.२ द्रुतपठनका कार्यकलापहरू	२४
२.६ पठनबोधको महत्त्व	२४
२.७ पठनबोधका तहहरू	२५
२.५.१ अभिधात्मक तह	२६

२.५.२ व्याख्यात्मक तह	२६
२.५.३ समीक्षात्मक तह	२६
२.५.४ सृजनात्मक तह	२६
२.८ पठनबोध शिक्षणका कार्यकलापहरू	२६
२.९ पठनबोधका लागि सोधिने प्रश्नावलीका विशेषता	२८
२.१० पठनबोधलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू	२९
२.१०.१ पाठ्यसामग्रीको छनोट	२९
२.१०.२ विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक अवस्था	३०
२.१०.३ उत्प्रेरणा	३१
२.१०.४ तत्परता	३१
२.१०.५ अभ्यास	३१
२.१०.६ वातावरण	३२
२.११ निष्कर्ष	३२

परिच्छेद तीन

पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन तथा विश्लेषण

३.१ विषय प्रवेश	३४
३.२ समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	३४
३.२.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	३५
३.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता स्थिति	३५
३.२.३ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको समूहगत स्थिति	३६
३.२.४ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	३८
३.२.४.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध स्थिति	३९

३.२.४.२ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	३९
३.२.४.३ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४०
३.२.५ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४२
३.२.५.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४२
३.२.५.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४३
३.२.५.३ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४४
३.३ तुलनात्मक विश्लेषण	४६
३.३.१ विभिन्न समूहबीच पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक स्थिति	४६
३.३.१.१ पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीचको तुलना	४७
३.३.१.२ पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगरबीच तुलना	४८
३.३.१.३ पठनबोध क्षमतामा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयबीच तुलना	४९
३.३.१.४ पठनबोध क्षमता भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र मगरभाषी विद्यार्थीहरूबीच तुलना	५०
३.३.१.५ पठनबोध क्षमता भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूबीच तुलना	५१
३.३.१.६ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना	५२
३.४ निष्कर्ष	५२

परिच्छेद चार
उपसंहार तथा निष्कर्ष

४.१ उपसंहार	५४
४.२ निष्कर्ष	५५
४.३ सुभाष	५७
४.४ शैक्षिक प्रयोजन	५९
४.५ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू	५९
सन्दर्भसामग्री	
परिशिष्ट	
व्यक्तिगत विवरण	

तालिका- सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ नं.
१	प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	३५
२	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता स्थिति	३५
३	समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको समूहगत स्थिति	३६
४	प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	३९
५	समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	३९
६	समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४०
७	प्रतिशतको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूका अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४२
८	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४३
९	समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४४
१०	पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीचको तुलना	४७
११	पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगरबीच तुलना	४८
१२	पठनबोध क्षमतामा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयबीच तुलना	४९
१३	पठनबोध क्षमता भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र मगरभाषी विद्यार्थीहरूबीच तुलना	५०

१४	पठनबोध क्षमता भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूबीच तुलना	५१
१५	समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना	५२

संक्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप

अप्र.
उ.मा.वि.
क्र.सं.
त्रि.वि.
दो.भा.
न.पा.
नि.मा.वि.
नेपा.शि.
ने.बृ.श.
नं.
प.भा.
प्र.अ.
प्र.ने.श.
प्रा.लि.
प्रा.वि.
मा.वि.
सम्पा.
%

पूर्ण रूप

अप्रकाशित
उच्च माध्यमिक विद्यालय
क्रम सङ्ख्या
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दोस्रो भाषी
नगरपालिका
निम्न माध्यमिक विद्यालय
नेपाली शिक्षा
नेपाली बृहत् शब्दकोश
नम्बर
पहिलो भाषी
प्रधानाध्यापक
प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश
प्राइभेट लिमिटेड
प्राथमिक विद्यालय
माध्यमिक विद्यालय
सम्पादक
प्रतिशत

परिच्छेद - एक

शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय तानसेन बहुमुखी क्याम्पस शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर (एम.एड.) तहको दोस्रो वर्षको पाठ्यांश नेपा. शि. ५९८ को आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार गरिएको छ ।

१.३ समस्याकथन

जुनसुकै कक्षामा अध्ययनरत सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूमा समान रूपमा पठनबोध क्षमताको विकास प्रायः असम्भव हुन्छ । शिक्षार्थीको पठनबोधसँग सम्बन्धित समस्याका बारेमा शिक्षकहरू अनभिज्ञ भएमा सम्बन्धित कक्षाका लागि तयार गरिएका पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षण सामग्री, शिक्षण विधि आदि जतिसुकै राम्रो भए तापनि त्यसबाट आशातित उपलब्धि हासिल हुन सक्दैन । यस शोधपत्रमा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको हाम्रो नेपाली किताबमा आधारित पठनबोध क्षमताको अध्ययन प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । यस मूल समस्यासँग सम्बन्धित समस्याहरू यसप्रकार रहेका छन् :-

(क) पठनबोध क्षमताको सैद्धान्तिक अवधारणा के कस्तो छ ?

(ख) पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता के-कस्तो छ ?

(ग) पठनबोधका समस्याहरू के कस्ता छन् ?

(घ) ती समस्याको बोध गरी विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमता कसरी अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ ?

१.४ अध्ययनका उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा सातको हाम्रो नेपाली किताबमा आधारित पठनबोध क्षमताको अध्ययन गर्नु रहेको छ । यसै मूल उद्देश्यका साथ समस्याकथनसँग सम्बन्धित निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् :-

- (क) पठनबोधको सैद्धान्तिक अवधारणा स्पष्ट पार्नु,
- (ख) पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउनु,
- (ग) विद्यार्थीहरूको पठनबोधसँग सम्बन्धित समस्याहरू निरूपण गर्नु र
- (घ) पठनबोध क्षमताको विकासका लागि आवश्यक सुझाव दिनु ।

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

भूतकालको जगमा वर्तमान अडिएको हुँदा कुनै पनि अनुसन्धानात्मक कार्य गर्नुभन्दा पूर्व त्यस विषयसँग सम्बन्धित के कति अनुसन्धानहरू भएका छन्, त्यसको आधारले नै सही मार्गमा हिँडाउन प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सहयोग गरेको हुन्छ । पूर्वकार्यको समीक्षा गर्दा एउटै विषयमा अनुसन्धान भई शीर्षक दोहोरिने सम्भावना पनि रहँदैन ।

प्रस्तुत पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा रहेर अहिलेसम्म अनुसन्धान नभएकाले यो शीर्षक आफैमा नौलो र नयाँ रहेको ठहर छ । पठनबोधविना शैक्षिक उद्देश्यहरू पूरा हुन सक्दैन । पठनबोधको विकासका लागि स्तरसापेक्ष स्तरीय र क्रम मिलेका सामग्री हुनु नितान्त आवश्यक छ । पठनबोधलाई ख्याल गरेर पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, पाठ्यसामग्री, शिक्षण विधि तथा क्रियाकलापहरूको निर्धारण गर्नु पर्दछ । यो कार्य अत्यावश्यक हुँदाहुँदै पनि यससँग सम्बन्धित अध्ययनहरू निकै सीमित मात्रामा भएको पाइन्छ । यहाँ यससँग सम्बन्धित भएका अध्ययनलाई पूर्वकार्यको समीक्षाका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

रेणुका शाक्यद्वारा (२०३९) 'पठनबोध एक अध्ययन (सामाजिक कथा विधा कक्षा आठ)' शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ। उक्त शोधमा बोध के हो ? बोधको उत्तर कसरी दिनुपर्दछ भन्ने कुरा प्रस्ट्याउने काम गरिएको पाइन्छ। अध्येताद्वारा सम्बन्धित कक्षाका विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमताको विकास निकै न्यून रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ।

शंकरकुमार राई (२०३९) द्वारा 'दसौँ श्रेणीमा अध्ययन विद्यार्थीहरूको मौन पठनबोध एक अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य भएको पाइन्छ। यस शोधमा मौन पठनबोध क्षमता पहिचान गर्नु र यसमा रहेका कमी कमजोरीलाई केलाएर सुभाब दिनु नै मुख्य उद्देश्य रहेको पाइन्छ।

केदारप्रसाद शर्माद्वारा (२०५२) 'प्राथमिक तहमा नेपाली भाषा विषयका सरकारी पाठ्यपुस्तकको बोधगम्यतासम्बन्धी अध्ययन' गरेको पाइन्छ। उक्त अध्ययनमा प्राथमिक तहका सरकारी पाठ्यपुस्तक बोधगम्य नै भएका तर भाषिक तथा क्षेत्रगत आधारमा नेपाली मातृभाषाका विद्यार्थीहरूभन्दा नेपाली मातृभाषा नभएका विद्यार्थीहरू प्राथमिक तहको नेपाली भाषाको पाठ्यपुस्तक बोध गर्न पर्याप्त सक्षम नभएका भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ।

विष्णुहरि घिमिरेद्वारा (२०५६ सालमा) 'हाम्रो नेपाली किताब कक्षा आठको बोधगम्यता अध्ययन' शीर्षकमा अध्ययन गरिएको पाइन्छ। स्थलगत सर्वेक्षण विधि प्रयोग गरी यस शोधमा सम्बन्धित पाठ्यपुस्तकका पाठहरूको पठनाइ स्तर पहिल्याउनका लागि लैङ्गिक, भाषिक पृष्ठभूमि, क्षेत्रीयताका आधारमा बोधगम्यता सम्बन्धी क्षमताको पहिचान गरेको पाइन्छ। यसमा पाठ्यपुस्तकका पाठहरूमा क्रमिकता साथै क्षेत्रहरू पनि नमिलाइएकोले विद्यार्थीहरूमा पनि स्तरसापेक्ष स्तरीय रूपबाट बोध हासिल नभएको देखाइएको छ। क्षेत्रगत तुलना गर्दा उपत्यकाका छात्र र छात्रामा उल्लेख्य भिन्नता नभएको र तराईका छात्र र छात्रामा भने बोधमा केही भिन्नता रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ।

गुरुप्रसाद गौतम, उपाध्यायद्वारा (२०६० सालमा) 'कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ। यसमा पठनबोध क्षमता पहिल्याउन सर्वेक्षण विधिलाई प्रमुख आधार मानी यसैसँग सम्बन्धित नमुना छनोट जस्ता विधिको प्रयोग गरिएको छ। स्थानीयता, लैङ्गिक, क्षेत्रगत र भाषिक पृष्ठभूमिलाई आधार मानी तथ्याङ्कहरूको अध्ययन, विश्लेषण र तुलना गरिएको छ। समग्र पठनबोध क्षमतामा विद्यार्थीको क्षमतालाई प्रतिशत गणना गर्दा १६ प्रतिशत विद्यार्थीको मात्र ५० प्रतिशतभन्दा माथि पठनबोध क्षमता देखाइ विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता अत्यन्त कमजोर देखाइएको छ। नेपाली विषयप्रतिको गलत

मानसिकता, बोध अभ्यासको कमी, शिक्षकलाई तालिमको अभाव आदिले गर्दा पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

कृष्णप्रसाद ज्ञवालीद्वारा (२०६३ सालमा) 'कक्षा दसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य भएको पाइन्छ । यस शोधकार्यमा मूलतः सर्वेक्षण विधिलाई आधार मानी यससँग सम्बन्धित जनसङ्ख्या पहिचान, समग्र जनसङ्ख्याको छनोट, सामग्री निर्माण, सामग्रीको परीक्षण, कार्यान्वयन, तथ्याङ्क सङ्कलन, व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण जस्ता सर्वेक्षणात्मक विधिका पक्षहरू उपयोग गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति गणना गर्दा ६०.०८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको ६० प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता देखाइ विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखाइएको छ ।

दुर्गादेवी पौडेलद्वारा (२०६४ सालमा) 'लमजुङका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । यस शोधकार्यमा सामुदायिक र संस्थागत गरी जम्मा दसवटा विद्यालयलाई आधार मानी तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरेर निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ । लैङ्गिकता, स्थानीयता, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरू, भाषा, जाति आदिका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता दृष्टांशमा भन्दा अदृष्टांशमा कम भएको र संस्थागत विद्यालयमा भन्दा सामुदायिक विद्यालयमा पठनबोध क्षमता कम भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

हेमन्त खड्काद्वारा (२०६४ सालमा) 'माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य पूरा गरिएको पाइन्छ । उक्त शोधकार्यमा रोल्पा र दाङ जिल्लाका माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूको पहाड र तराई, नगर र गाउँ, मातृभाषी र विमातृभाषी, छात्र र छात्रा आदिको आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरी निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

कलाधर ढकालद्वारा (२०६८ सालमा) 'पाल्पा जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको पाइन्छ । उक्त शोधकार्यमा कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको औषत पठनबोध क्षमता ५८.७८ प्रतिशत रहेको देखाइएको छ । यस शोधमा जातीयताका आधारमा दलित जातिका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता न्यून रहेको देखाउनुका साथै शोधमा भाषिक पृष्ठभूमि, जातीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति, छात्र र छात्रा, सामुदायिक र संस्थागत, नगर र गाउँ आदिका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन, विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

उपर्युक्त पूर्वकार्यको पुनरावलोकनका आधारमा के देखिन्छ भने अन्य क्षेत्रमा पठनबोध सम्बन्धी केही अध्ययन भए तापनि पाल्पा जिल्लाको सन्दर्भमा कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतासम्बन्धी अध्ययन हालसम्म नभएकोले यो शीर्षक शोधकार्यका लागि उपयुक्त भएको र अध्ययनपश्चात् पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा के कस्ता कमी कमजोरीहरू छन् सो पत्ता लगाई समस्या समाधान गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

१.६ शोधको क्षेत्र र सीमा

कुनै पनि अध्ययनको सम्पूर्ण पक्षलाई समेट्न गाह्रो हुने भएकोले त्यससँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षहरूमध्ये यी पक्षमा केन्द्रित भई अध्ययन गरिन्छ भनी सीमाङ्कन गर्नुपर्दछ । त्यसकारण प्रस्तुत अध्ययनलाई निम्नानुसार सीमाङ्कन गरिएको छ :-

- (क) प्रस्तुत शोधकार्य पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा मात्र सीमित रहेको छ,
- (ख) पाल्पा जिल्लाका नगर र ग्रामिण क्षेत्रका ५ वटा संस्थागत र ५ वटा सामुदायिक गरी जम्मा १० वटा विद्यालयमा अध्ययनरत १०० जना छात्रछात्राहरूमा मात्र सीमित गरिएको छ,
- (ग) तथ्याङ्क सङ्कलनका क्रममा समग्र जनसङ्ख्या नलिई लिङ्गगत र भिन्न-भिन्न जातिहरू पर्ने गरी लिइएको नमूना छनोटमा आधारित छ ।

१.७ अध्ययनको महत्त्व

भाषिक सीपका माध्यमबाट भाषाका लिखित र मौखिक दुवै रूपलाई आर्जन गर्न सकिन्छ । भाषिक सीपमा दक्षता हासिल गर्ने क्रममा पढाइ सीपको विकास गर्न सकिन्छ । त्यसैले भाषिक सीपमा पठनबोध क्षमताको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको छ । विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको खण्डमा उनीहरूको अभिव्यक्ति क्षमतामा पनि त्यसको असर पर्ने हुन्छ । पठनबोध क्षमतामा हुने कमी-कमजोरीले केवल भाषिक सीप विकासमा मात्र नभएर अन्य विषयको ज्ञानार्जनमा पनि प्रभाव पारेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूमा पठनबोधसम्बन्धी आवश्यक विकास नभएको खण्डमा सम्बन्धित

तहका लागि निर्माण गरिएको पाठ्यक्रमको उद्देश्य पूरा हुन सक्दैन । त्यसैले पाठ्यक्रममा तोकिएका उद्देश्यहरू के कति पूरा हुन सके यसका लागि पठनबोध क्षमताको अध्ययन आवश्यक देखिन्छ ।

भाषा पाठ्यक्रमविद्लाई उक्त पाठ्यक्रम सुधार एवम् परिमार्जन गर्नमा, उद्देश्यमूलक विषयवस्तुको चयन गर्नमा, शिक्षकलाई विद्यार्थीको स्तर सापेक्ष स्तरीय रूपबाट शिक्षण विधि एवम् प्रक्रियालाई अगाडि बढाउन र समग्र विद्यार्थीहरूको बोध क्षमतालाई बुझेर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई व्यवस्थित, प्रभावकारी एवम् उद्देश्यपूर्ण बनाउन पठनबोध क्षमताको अध्ययनबाट सहयोग पुग्ने हुँदा यस किसिमको अध्ययन महत्त्वपूर्ण र उपयोगी हुने देखिन्छ ।

१.८ अध्ययन विधि

अनुसन्धान एक औपचारिक एवम् व्यवस्थित कार्य भएकाले यसमा विषयसँग सम्बन्धित खास विधिहरूको उपयोग गरिएको छ । शोधकार्यलाई गन्तव्यतर्फ डोर्न्याउनका लागि सुस्पष्ट अध्ययन विधिको आवश्यकता पर्ने भएकाले अध्ययन विधिको विवरण सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण विषय हो ।

प्रस्तुत अध्ययन पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । यो अध्ययन कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूसँग सिधै सम्बन्धित रहेकाले मूलतः यादृच्छिक नमुना सर्वेक्षण विधिलाई नै प्रमुख आधार बनाएर यससँग सम्बन्धित नमुना जनसङ्ख्याको छनोट, सामग्रीको निर्माण, छनोट, पूर्व परीक्षण, सामग्रीको कार्यान्वयन, तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र निष्कर्षमा पुगिएको छ । यो शोधकार्य पूरा गर्नका लागि आवश्यकतानुसार पुस्तकालयीय विधिको पनि प्रयोग गरिएको छ ।

१.८.१ जनसङ्ख्या

प्रस्तुत अध्ययनमा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ तर अध्ययनको समय, सीमा, लगानी र प्रयोजनका कारणले सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूमा अध्ययन गर्न नसकिने भएकाले पाल्पा जिल्लाका संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका कक्षा सातमा अध्ययनरत १०० विद्यार्थीहरू यस अध्ययनमा जनसङ्ख्याका रूपमा रहेका छन् ।

१.८.२ प्रतिनिधि नमूना

प्रस्तुत शोधकार्यलाई विश्वसनीय बनाउनका लागि पाल्पा जिल्लाभित्रका गाउँ र नगर क्षेत्रका पाँच-पाँचवटा गरी जम्मा दसवटा विद्यालयहरूमध्ये पाँचवटा सामुयिक र पाँचवटा संस्थागत विद्यालयहरू प्रतिनिधि छनोटका क्रममा रहेका छन् । नमूना छनोटका क्रममा ती विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमध्ये पढाइको स्तर नहेरी ५० जना छात्रा र ५० जना छात्रहरूलाई स्थानीयता, लैङ्गिकता, भाषिक पृष्ठभूमि, विद्यालयको प्रकृतिजस्ता आधार समेट्ने गरी छनोट गरिएको छ । यी सम्पूर्ण पक्षहरूलाई समेट्ने गरी यस शोधकार्यमा १० वटा विद्यालयका १०० जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधि नमूनाका रूपमा छनोट भएका छन् ।

१.८.३ सामग्री निर्माण

कुनै पनि शोधकार्यलाई अगाडि बढाउनका लागि सर्वप्रथम अध्ययनको प्रकृतिअनुसार सामग्री निर्माण गरिनुपर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा प्रयोग गरिने सामग्री निर्माण गर्ने क्रममा दृष्टांश र अदृष्टांश गरी दुई किसिमका गद्यांश छनोट गरिएको छ । दृष्टांश गद्यांशअन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित कक्षा सातको 'हाम्रो नेपाली किताब' को 'अब्राहम लिङ्कन' जीवनीबाट बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू र 'पीपल' प्रबन्धबाट कलोज परीक्षणसम्बन्धी प्रश्नहरू निर्माण गरिएको छ । त्यसैगरी अदृष्टांश गद्यांशतर्फ छनोट गर्दा विद्यार्थीहरूको तह र स्तरका आधारमा बगेन्द्र सुब्बा र रामचन्द्र खनालद्वारा लिखित 'रसिलो नेपाली' भाग ५ मा समाविष्ट 'अब त्यसो गर्दिन आमा' कथाबाट बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू र 'स्वयम्भूबाट हेर्दा' प्रबन्धबाट कलोज परीक्षणका लागि अनुच्छेदको छनोट गरिएको छ । कलोज परीक्षणका प्रश्नहरू निर्माण गर्दा अनुच्छेदका नवौं-छैठौं शब्द हटाई खाली ठाउँमा हटाइएका शब्द भर्न लगाइ परीक्षणका लागि सामग्रीको निर्माण गरिएको छ ।

१.८.४ पूर्वपरीक्षण

पूर्वपरीक्षणका सन्दर्भमा शोध निर्देशकको सल्लाह र सुझावअनुसार निर्माण गरिएका प्रश्नहरू मण्डली माध्यमिक विद्यालय तेलघा, पाल्पामा कक्षा सातमा अध्ययनरत १० जना विद्यार्थीहरूलाई नमूना छनोट गरी परीक्षण गरिएको छ । पूर्वपरीक्षणपश्चात् शोध निर्देशकको

सल्लाहबमोजिम विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्कको विश्लेषण गरी आवश्यक सुधार र परिमार्जन गरी प्रश्नावलीलाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

१.८.५ परीक्षणको कार्यान्वयन

प्रश्नावलीको अन्तिम रूप तयार पारिसकेपछि विभिन्न विद्यालयका प्रधानाध्यापकसँग सम्पर्क गरी परीक्षण शुद्ध र विश्वसनीय बनाउन परीक्षार्थीलाई छुट्टाछुट्टै राखी परीक्षा लिइएको छ । परीक्षार्थीलाई आवश्यक नियम र एक घण्टा समय तोकी प्रश्नपत्रमा नै उत्तर लेख्ने व्यावस्था गरिएको छ । यसमा निर्धारित समयावधिभित्र परीक्षा सञ्चालन गरी उत्तरपुस्तिका सङ्कलन गरिएको छ ।

१.८.६ विश्लेषण विधि

विभिन्न विद्यालयहरूबाट परीक्षण गरिएका उत्तरपुस्तिका सङ्कलन गरिसकेपछि प्रश्नहरूको उत्तर-कुञ्जका तयार पारिएको छ । परीक्षणका क्रममा क्लोज परीक्षणका जम्मा २० वटा खाली ठाउँ भन्ने प्रश्नावलीहरू र बहुवैकल्पिक जम्मा २० वटा प्रश्नावलीहरू निर्माण गरिएको छ । यसरी निर्माण गरिएका एक प्रश्नावलीको पूर्णाङ्क २.५ राख्दा जम्मा १०० पूर्णाङ्कको जाँच गरिएको छ । विद्यार्थीले परीक्षाबाट प्राप्त गरेका प्राप्ताङ्कलाई यस शोध कार्यको तथ्याङ्कको मूल स्रोत बनाइएको छ । विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्कलाई स्थानीयता, लैङ्गिक, भाषिक पृष्ठभूमि र विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा छुट्टाछुट्टै रूपमा तालिकीकरणको माध्यमबाट वर्गीकरण गरिएको छ ।

विभाजित समूहहरूको सर्वप्रथम प्रतिशत गणना गरिएको छ । मध्यमान, मानक विचलन र 'Z' परीक्षणका आधारमा पठनबोध क्षमतालाई व्याख्या विश्लेषण र तुलना गरिएको छ । यिनै विभिन्न व्याख्या विश्लेषण र तुलनाले देखाएको समानताका आधारमा निष्कर्ष र सुझाव निकालिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा प्रयोगमा ल्याइएका साङ्खिकीय सूत्रहरू यसप्रकार रहेका छन् :

१) प्रतिशताङ्क गणना गर्न प्रयोग गरिएका सूत्र :

$$P \times \frac{R}{T} | 100$$

यहाँ, P = प्रतिशत

R = तोकिएको श्रेणीमा प्राप्तङ्क ल्याउन सफल विद्यार्थीको सङ्ख्या

T = समूहगत जम्मा सङ्ख्या

२) मध्यमान गणना गर्न प्रयोग गरिएको सूत्र :

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

यहाँ, \bar{X} = मध्यमान

$\sum X$ = X को कूल योग

N = जम्मा सङ्ख्या

X = तथ्यहरू

३) मानक विचलन गणना गर्न प्रयोग गरिएको सूत्र :

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum X^2}{N}}$$

यहाँ, σ = मानक विचलन

\sum = योगफल

N = विद्यार्थीको सङ्ख्या

$X^2 =$ प्राप्ताङ्कको कूल योगको वर्ग

४) 'Z' मान गणना गर्न प्रयोग गरिएको सूत्र :

$$ZO_{served} X \frac{\overline{X_1} Z \overline{X_2}}{\sqrt{\frac{t_1^2}{N_1}} \Gamma \sqrt{\frac{t_2^2}{N_2}}}$$

यहाँ, Z = Z मान

$\overline{X_1}$ = पहिलो समूहको मध्यमान

$\overline{X_2}$ = दोस्रो समूहको मध्यमान

t_1 = पहिलो समूहको मानक विचलन

t_2 = दोस्रो समूहको मानक विचलन

N_1 = पहिलो समूहको सङ्ख्या

N_2 = दोस्रो समूहको सङ्ख्या

१.९ शोधको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रको रूपरेखा निम्नानुसार रहेको छ :

परिच्छेद-एक : शोधको परिचय

परिच्छेद-दुई : पठनबोधको सैद्धान्तिक परिचय

परिच्छेद-तीन : पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन एवम् विश्लेषण

परिच्छेद-चार : उपसंहार तथा निष्कर्ष

सन्दर्भसामग्री

परिशिष्ट

परिच्छेद दुई

पठनबोधको सैद्धान्तिक परिचय

२.१ बोधको परिभाषा र परिचय

कुनै पनि मौखिक वा लिखित अभिव्यक्तिलाई सुनेर वा पढेर त्यसको मूल आशय वा अर्थ पहिल्याउनु बोधको अर्थ हो । भाषाका आदानात्मक र प्रदानात्मक दुई सीपहरूमध्ये बोध आदानात्मक सीप अन्तर्गत पर्दछ । कुनै कुरा व्यक्त गर्नुभन्दा पहिले सो कुरा बुझ्नुपर्ने भएकाले बोधलाई अभिव्यक्तिको पूर्वसर्तका रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ, किनकि व्यक्तिमा अभिव्यक्ति क्षमताको विकास शुरू हुनुभन्दा पहिले बोध क्षमताको विकास हुन थालेको हुन्छ । त्यसकारण कुनै पनि मानिसले सर्वप्रथम बोध गर्नुपर्दछ । बोधलाई निम्न लिखित परिभाषामा समेटने प्रयास गरिएको छ :

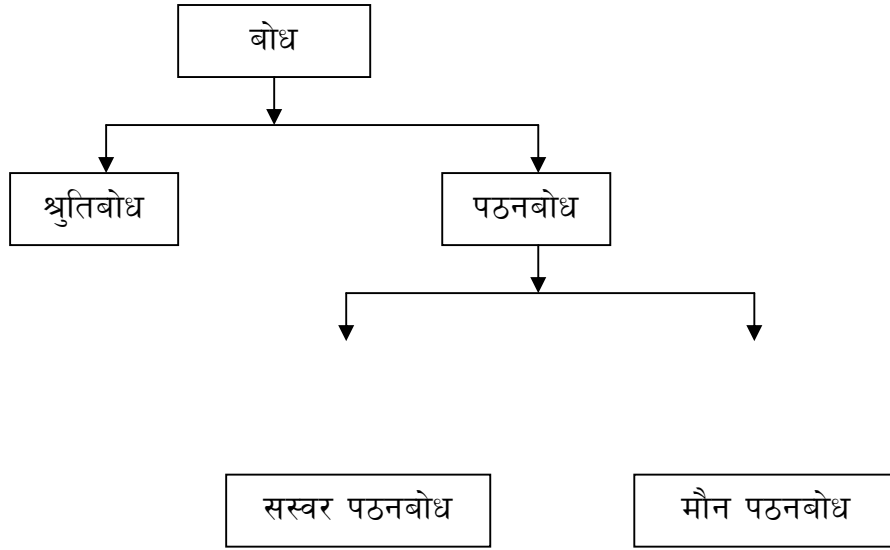
“भाषिक सन्दर्भमा बोधको अर्थ सामान्यतः सुनेका वा पढेका सामग्रीहरूको अर्थ बुझाइ भए पनि व्यापक रूपमा कुनै मौखिक, लिखित, दृश्य वा अमूर्त सन्देशको अभिप्राय बुझ्नु बोध हो ।” वक्ताले प्रकट गरेका आफ्ना मौखिक वा लिखित विचारलाई श्रोताले सुनेर वा पढेर बोध गर्दछ । सुनेर बोध गर्नुलाई श्रुतिबोध र पढेर बोध गर्नुलाई पठनबोध भनिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १५१) । बोधको मुख्य तात्पर्य वक्ताले लेख्य वा कथ्य रूपमा प्रकट गरेका अभिव्यक्ति ग्रहण गर्नुसँग सम्बन्ध छ । त्यसैले यसलाई ग्रहण शक्ति वा क्षमता पनि भनिन्छ (पराजुली, २०४९ : ११) । “सामान्यतः भाषा सिकाइ शिक्षणका सन्दर्भमा भाषिक अभिव्यक्तिको बुझाईलाई बोध भनिन्छ । भाषिक पूर्वानुभव र लिपिबद्धतासँगको परिचय मात्र बोधका लागि पर्याप्त हुदैन । यसमा अभिव्यक्ति विचारसँगको पूर्वानुभावसमेत बोधमा केही न केही रूपमा हुन आवश्यक मानिन्छ (अधिकारी, २०५९ : ११६) । बोध गर्ने प्रक्रियामा बोधकर्ताले अभिव्यक्तिको मनन गर्दै प्रस्तुत अभिव्यक्तिमा व्यक्त भएका विचार वा धारणासँग सम्बन्ध राख्छ र स्वीकार्यताका आधारमा छनोटद्वारा बोधतत्त्व खोजी त्यसलाई पक्रने कार्य गर्दछ (मा.वि. नेपाली शिक्षक निर्देशिका, २०६३) । सामान्यतया बोध भनेको भाषामा लेखिएका बोलिएका कुरा वा विषयवस्तु बुझ्नु हो । कथ्य भाषा सुनाइका माध्यमबाट विद्यार्थीहरू पढाइसँग परिचित हुनुभन्दा पहिले नै बोध वा बुझाइसँगस परिचित भइसकेका हुन्छन् (भण्डारी र अन्य, २०६८ : २२७) । अंग्रेजीमा बोधलाई ‘कम्प्रेहेन्सन’ भनिन्छ । जसको अर्थ दिमागी कार्य, समझ

शक्ति, भाषिक क्षमताको विकास वा परीक्षणका निम्ति गरिने अभ्यास हुन्छ । क्याम्ब्रिज अन्तर्राष्ट्रिय शब्दकोशले कुनै पनि अवस्था तथ्यको सचेत तथा पूर्ण रूपले बुझ्ने क्षमता तथा एउटा अभ्यास जसले प्रश्नहरू सोधेर अथवा पढ्न दिएर विद्यार्थीहरूको बुझाइलाई जाँच्ने प्रक्रिया भनि अर्थात्को पाइन्छ (ढकाल, २०६८ : १०) । “सुनेर, पढेर, हेरेर, कुनै कुरा बुझ्ने काम वा यस्तो क्षमता” “ज्ञान, अनुभव सोच” सम्झना, अनुभूति महसुस गर्नु बोध हो (प्रनेश, २०६३ : ७६७) । “सामान्यतः बोध भनेको भाषामा बोलिएका लेखिएका कुरा वा विषयवस्तु बुझ्नु हो (अधिकारी २०६७ : ८६) । बोध सुनेको वा पढेका कुरा बुझ्ने सक्ने क्षमता वा सीप वा काम, ज्ञान, समझ, सान्त्वना, धैर्य, आदि कुरालाई बुझाउँछ (शर्मा, २०६६ : ५८८) ।

उपर्युक्त उल्लिखित विभिन्न परिभाषा एवम् अर्थका आधारमा बोध शब्दलाई बुझ्ने क्षमता, समझ, अनुभूति, भाषिक क्षमताको विकास, जानकारी, ज्ञान, सोच, अनुभव, समझशक्ति, सचेत वा पूर्ण रूपले बुझ्ने क्षमता, दिमागी कार्य, ग्रहण शक्ति आदिका रूपमा लिइएको पाइन्छ । तापनि प्रस्तुत शोध कार्य पठनबोधसँग सम्बन्धित भएकाले निष्कर्षमा हामी के भन्न सक्छौं भने लिपिवद्ध तरिकाले उतारिएका भाषिक सामग्रीलाई आँखा र दिमागको उपयोगद्वारा गहन एवम् गम्भीर रूपमा अध्ययन गरी त्यसको सारतत्त्व, मूलमर्म वा विचार ग्रहण गर्न सक्ने खुबी, क्षमता नै बोध हो ।

२.२ बोधका प्रकार

बोध भनेका कुनै पनि भाषामा बोलिएका, लेखिएका विषयवस्तु वा कुराहरूलाई बुझ्ने कार्य वा क्षमता हो । लिपिवद्ध भाषा पढाइबाट र कथ्य वा मौखिक भाषा सुनाइबाट बोध गर्ने गरिन्छ । बोधविना भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता चार भाषिक सीपहरूको सिकामा कुनै पनि अर्थ हुदैन । त्यसकारण बोध भन्नाले पढेर वा सुनेर विषयवस्तु बुझ्ने जान्ने शक्ति क्षमता वा सीपलाई बुझिन्छ । बोधलाई निम्न अनुसार सैद्धान्तिक स्वरूप दिई वृक्षारेखामा यसरी देखाउन र चर्चा गर्ने सकिन्छ :

२.२.१ श्रुतिबोध

श्रुतिबोध श्रवणकला विकासको महत्त्वपूर्ण आधार हो । भाषाको विकास श्रुतिबाटै आरम्भ हुने भएकाले श्रुतिबोध क्षमताको विकासलाई भाषा शिक्षणको प्रमुख आधारबिन्दु मान्न सकिन्छ । यसले वक्ताको मौखिक अभिव्यक्तिलाई श्रोताले सुनेर बुझ्ने प्रक्रियासँग सम्बन्ध राख्दछ । भाषाका प्रमुख पक्ष बोध र अभिव्यक्तिमध्ये श्रुतिबोध ग्रहण पक्षसँग सम्बन्धित मानिन्छ । यो अभिव्यक्तिको पूर्वसर्त हो । बोधविहिन सुनाइ प्रायः निरर्थक सावित हुन्छ । बोधविनाको श्रुतिलाई वास्तविक सुनाइ भन्न मिल्दैन । श्रुतिबोध मौखिक भाषाको बोध भएकाले यस कार्यमा आवश्यकता अनुरूप वक्ताको हाउभाउ, अङ्गसञ्चालन, चेष्टा, लय, आघात जस्ता भाषिकेतर तत्त्वलाई मूल भाषिक अभिव्यक्तिसँग जोडेर बुझ्ने कोसिस गर्नुपर्छ । श्रुतिबोधविनाको अभिव्यक्तिमा अर्थको अनर्थ लाग्ने, विचारलाई प्रभावकारी ढङ्गले व्यक्त गर्न नसकिने, एउटै कुरा पटक-पटक दोहोरिन जाने हुँदा अभिव्यक्ति दिनुभन्दा पहिला वक्ताले भनेका कुरालाई राम्रोसँग सुनेर बुझ्ने कोसिस गर्नुपर्दछ । श्रुतिबोधमा देखापर्ने कमजोरीले गर्दा व्यक्तिको सोचाइ र बोलाइ अझ भनौं भने काम गराइमा समेत गलत असर पर्न जनि हुन्छ । यसको राम्रो विकासले बोलाइ र सोचाइ मात्र नभएर पढाइ र लेखाइजस्ता अन्य सीपहरूमा पाइने कतिपय कमजोरी हटाउन र ती सीपहरूको विकासमा आवश्यक हुने भाषिक क्षमतागत पृष्ठभूमि तयार पार्न धेरै सघाउ पुग्दछ ।

श्रवणकला विकासका निमित्त श्रुतिबोध केन्द्रीय तत्त्व हो । सुनेर बुझने क्षमता नै श्रुतिबोध हो । व्यक्तिका भाषिक सीपहरूको संयुक्त विकासका लागि श्रुतिबोध क्षमताको विकास पहिलो अनिवार्यता मानिन्छ । यसका लागि भाषिक तथा भाषेतर दुबै पक्षको पर्याप्त संलग्नता आवश्यक पर्छ (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १११) । प्रारम्भिक कक्षाहरूमा विद्यार्थीहरूको ज्ञान आर्जनको मुख्य माध्यम नै श्रुतिबोध हो भने क्रमशः माथिल्ला कक्षाहरूमा पठनबोधको माध्यमबाट ज्ञान आर्जन गर्न सकिने हुँदा यसप्रतिको निर्भरता क्रमिक रूपमा घट्दै जान्छ । तर पनि श्रुतिबोधको महत्त्व र आवश्यकता भने कुनै न कुनै रूपमा रहिरहन्छ । श्रुतिबोधबिना कुनै पनि सिकाइ हुनै सक्दैन । यसका लागि लिखित सामग्रीको पनि खाँचो पर्दछ । श्रुतिबोधलाई सामान्यतः सामान्य मनोरञ्जनात्मक र विश्लेषणत्मक गरी तीन प्रकारले विभेदित गर्न सकिन्छ । सामान्य श्रुतिलाई एकाग्र श्रुति र आंशिक श्रुति गरी दुई उपखण्डमा विभाजन गर्न सकिन्छ । ध्यानपूर्वक सुन्नुलाई एकाग्र श्रुति भनिन्छ भने आफूलाई महत्त्वपूर्ण लागेका कुरामात्र सुन्नुलाई आंशिक श्रुति भनिन्छ ।

श्रुतिबोधलाई व्यक्तिगत आवश्यकताका रूपमा मात्र सीमित नगरी आर्थिक, सामाजिक आवश्यकताको समेत पूर्ति गर्ने भएकाले सुनाइको समग्र विकास हुन नसकेका अवस्थामा व्यक्तिले विविध भाषिक क्रियाकलापबाट समेत वाञ्छित हुनुपर्ने हुन्छ । यस्तो अवस्था पहिलो भाषा तथा दोस्रो भाषामा समेत लागु हुन्छ । पहिलो भाषामा बालकलाई विभिन्न भाषिक समुदाय, परिवार स्थिति तथा स्थानीयताले समेत प्रभाव पार्ने हुनाले सुनाइ सीपको उपयुक्त विकास गराउनका लागि श्रुतिबोध शिक्षणको आवश्यकता महसुस गरिन्छ (लामिछाने, २०६३ : ७५) । विद्यार्थीहरूमा श्रुतिबोध क्षमताको विकासका लागि उनीहरूको रुचि, क्षमता एवम् स्तरका आधारमा विभिन्न किसिमका कथा, कथाशं, चुट्किला, रोचक प्रसङ्गहरू तथा अन्य अंशहरूको सङ्कलन गरी उपयोग गर्न सकिन्छ । श्रुतिबोध विकासका लागि उपयोग गरिने सामग्रीहरू प्रमाणिक, स्तरकूल, रुचिपूर्ण, ज्ञानबद्धक एवम् अनुकूल ढाँचामा आधारित हुनुपर्दछ ।

समग्रमा के भन्न सकिन्छ भने श्रुतिबोध भाषा सिकाइको आधारशीला हो र ज्ञान आर्जनको आधारभूत माध्यम पनि हो । विद्यार्थीको वैयक्तिक र सामाजिक विकासका दृष्टिकोणले पनि यो निकै महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यस सम्बन्धी कमजोरीले गर्दा शिक्षार्थीको बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता समग्र भाषिक विकासका विभिन्न पक्षहरूमा समेत नराम्रो असर पर्न सक्ने हुन्छ । अतः श्रुतिबोधलाई भाषा विकास एवम् ज्ञान विकासको अपरिहार्य अङ्गका रूपमा स्थान दिनु पर्दछ ।

२.२.१.१ श्रुतिबोधको महत्त्व

श्रवणबाट नै व्यक्तिका सम्पूर्ण कार्यकलापहरू सञ्चालित हुन्छन् । श्रुतिबिना कुनै पनि कार्य पूरा हुन सक्दैन । भाषा सिकाइ प्रक्रियाको आरम्भ नै श्रुतिबोधबाट हुने हुँदा व्यक्तिको व्यवहारदेखि लिएर सामाजिक कार्यका लागि समेत श्रुतिबोधको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । व्यक्तिमा श्रवण क्षमताको राम्रोसँग विकास हुन सकेन भने उसको भाषिक सीपको विकासका साथसाथै सामाजिक, आर्थिक आदि जस्ता विविध व्यक्तित्व पक्षहरूको विकासमा समेत ठूलो नकारात्मक प्रभाव पार्दछ । अतः शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा त सुनाइको भन् महत्त्व रहेको हुन्छ । भाषिक उच्चारण र भाषेत्तर कार्यकलापको सहज एवम् स्वाभाविक संयोजन गरी सोही अनुरूपको कथ्य क्षमता वा सीपको सापेक्षिक विकास गर्न, भाषिक अभिव्यक्तिहरूलाई एकाग्रतापूर्वक सुनेर ती अभिव्यक्तिहरूमा भन्न खोजिएका कुराहरू बुझ्न र धारणा गर्न सक्ने तुल्याउन, विभिन्न भाषिक अभिव्यक्तिहरू सँगसँगै सुनेर आफूलाई सरोकार भएका महत्त्वपूर्ण कुराहरू विभेदिकृत गरी सुन्ने र सरोकार नभएका गौण कुराहरूलाई कम ध्यान दिई सुन्ने सुनाइको आंशिक अभिक्षमता विकास गर्न, भाषामा अभिव्यक्ति घटना, गीत, कविता, कथा, रसिला एवम् विनोदमूलक उक्ति जस्ता कुराहरू सुनेर मनोरञ्जन प्राप्त गर्ने सक्षमता दिलाउन र श्रुतिबोधका आधारमा सिर्जनात्मक एवम् साहित्यिक अभिक्षमता हासिल गराएर कथ्य, एवं लेख्य अभिव्यक्तिलाई परिष्कार गर्नका लागि श्रुतिबोधको महत्त्व रहेको हुन्छ ।

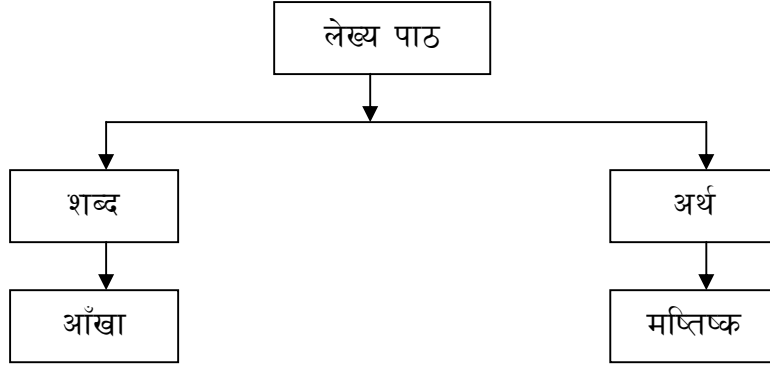
२.२.१.२ श्रुतिबोध शिक्षणका कार्यकलापहरू

श्रुतिबोध शिक्षणका धेरैजसो क्रियाकलापहरू बोलाइसँग पनि सम्बद्ध हुन्छन् । श्रुतिका कार्यकलापको सफलता बोलाइबाट प्राप्त हुन्छ । यी दुईका बीचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ । श्रुतिशिक्षणबाट प्रभावकारी बनाउनका लागि शिक्षार्थीहरूको स्तर अनुसार शब्दयुगम, वाक्ययुगम तथा श्रुतिबोध सम्बन्धी सामग्रीको निर्माण आदि कार्यकलाप गर्न सकिन्छ । जसको कारणले श्रुतिबोध शिक्षण प्रभावकारी बन्नुका साथै यसले भाषिक सीप विकासका क्रममा अन्य कुशलतालाई समेत प्रभाव पार्दछ । त्यसकारण श्रुतिबोध शिक्षणका निमित्त शिक्षार्थीहरूको स्तर, क्षमता र योग्यतानुसार विभिन्न किसिमका कार्यकलापहरू गर्न सकिन्छ । ती हुन् :- श्रुतिबोध, वाक्यविभेदीकरण, वर्णविन्यासकरण, ध्वनि विभेदीकरण, श्रुति रचना, श्रुतिलेखन, घटनाक्रम मिलान,

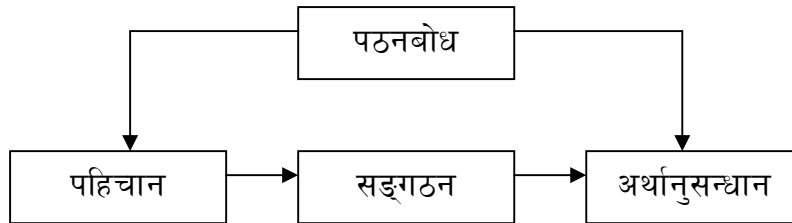
श्रुतिबोधात्मक, प्रश्नोत्तर, श्रुति निर्देशन, श्रुति प्रयोग, श्रुति कथाकथन, श्रुति वर्णन, श्रुति बुँदाटिपोट, श्रुति सारांश आदि ।

२.३ पठनबोधको परिचय

लिपिवद्ध दृश्यात्मक भाषामा उतारिएका ज्ञान एवम् सूचनालाई मस्तिष्कले सङ्गठित गरेर अर्थबोध गर्नु नै पठनबोध हो । प्रारम्भिक तहको पठनबोध सस्वर वाचनमा आधारित हुन्छ भने माथिल्ला कक्षा वा तहको पठनबोध मौन पठनमा आधारित हुन्छ । आँखा र मस्तिष्कको संलग्नतामा बोद्धाले मुद्रित र दृश्य सङ्केतहरूलाई द्रुततापूर्वक सङ्गठित गरेर बुझ्ने सीप र क्षमता नै पठनबोधको अभिप्राय हो । आँखा, दृश्यात्मक प्रतीक र अर्थानुसन्धान यी तीन कुराको एकै साथ संलग्नता रहने हुनाले र अझ सस्वर पठन गर्दा बोली र उच्चारणहरूको समेत थप संलग्नता रहने हुँदा पठनबोध एउटा जटिल प्रक्रिया पनि हो (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १४२) । पठनबोध भाषा सिकाइको बोधसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप हो । यो क्षमता लिखित सामग्रीबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । पढेर बुझ्ने सीपको शिक्षण नै पठनबोध शिक्षण हो । कुनै पनि शिक्षार्थीले आफूलाई आवश्यक पर्ने विषयवस्तु जान्नका लागि पठनबोधको आवश्यकता पर्छ (भण्डारी र अन्य, २०६८ : २२७) । पठनबोध भनेको लिपिवद्ध भाषामा उतारिएका पाठ एवम् सूचनालाई पाठकद्वारा आफ्ना मस्तिष्कले सङ्गठित गर्ने सीप हो । लिपिवद्ध सामग्रीबाट अर्थ ग्रहण गर्नु अथवा लिपिचिन्हद्वारा व्यक्त भएका कुरालाई बोद्धाले आफ्ना अनुभव र ज्ञानका आधारमा ग्रहण गर्नु नै पठनबोध हो । अतः पठनबोध भन्नाले लिखित सामग्रीमा पाठकका आँखाद्वारा मस्तिष्कको संलग्नता भन्ने बुझिन्छ । मस्तिष्कको सञ्चित पूर्वानुभव तथा ज्ञानको उपयोग पठनबोधमा हुने देखिन्छ (अधिकारी, २०६७ : ७६) । लिपिवद्ध सामग्रीलाई पाठकले पठनबोध गर्नका लागि त्यसमा केही तत्त्वहरू समावेश भएका हुन्छन् । यिनै तत्त्वको सहायताले कुनै पनि मानिसले पठनबोध गर्न सक्दछ, यसलाई निम्नलिखित रेखाचित्रबाट अझ प्रस्ट पार्न सकिन्छ :-

सामान्यतः विभिन्न भाषामा लिपिवद्ध भएका सामग्रीलाई ग्रहण गर्नुसँग पठनबोध सम्बन्धित छ । आँखा र मस्तिष्क जस्ता अवयवको समुचित सन्तुलन भएमा पठनबोध हुने र यदि सन्तुलन नभएमा पठनबोध नहुने कुरा माथिको रेखाचित्रबाट स्पष्ट हुन्छ । पढेरमात्र कुनै पनि उद्देश्य पूर्ण हुन सक्दैन । त्यसका लागि बोध अनिवार्य तत्त्व हो । बोधविनाको पढाइको कुनै पनि अर्थ हुँदैन । पठनबोधमा बोद्धाले अक्षर, शब्द, पदावली र वाक्यको पहिचान र आफ्ना अनुभवका आधारमा तिनका अर्थको सङ्गठन गरी आफ्नो बोध क्षमताको आधारमा अर्थानुसन्धानजस्ता कार्य गर्ने गर्दछ । यिनलाई निम्न तालिकाबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ :-

शिक्षार्थीहरूमा भाषिक सीपको विकासका क्रममा पठनबोधले एक महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । आजको विश्वमा लिपिवद्ध भाषामा सञ्चित गरिएका विभिन्न ज्ञान, विज्ञान, भाषिक सीप र कलाहरू ग्रहण गर्ने महत्त्वपूर्ण माध्यम बनेको पठनबोध भएकाले यस प्रयोजनको समुचित विकासको लागि पठनबोध सीपमा दक्षहुनुपर्ने देखिन्छ । विद्यार्थीहरूमा जति बढी बोध क्षमताको विकास हुन्छ । त्यसकै अनुपातमा अन्य भाषिक सीपहरूको पनि विकास भएको हुन्छ । यसरी

पठनबोधले सिकारुको संज्ञानात्मक र भाषिक दुवै पक्षको विकासमा भूमिका खेलेजस्तै पठनबोधको विकासमा पनि हरेक सिकारुले आर्जन गरेको पूर्वज्ञान संज्ञान र भाषिक पृष्ठभूमिले पनि मद्दत गरेको हुन्छ । पठनबोधको विकासका लागि विद्यालयका औपचारिक पाठ्यपुस्तकको चौधेराभित्र मात्र शिक्षार्थीलाई सीमित नगरी बाहिर भएका विभिन्न प्रकारका वाचनालय, पुस्तकाल र अन्य रोचक एवम् ज्ञानवर्द्धक सामग्रीहरूको सदुपयोग गर्न सकिन्छ । शिक्षार्थीको उमेर, क्षमता, स्तर, योग्यता आदिका आधारमा सामग्री चयन गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ ।

अतः लिपिवद्ध भाषामा उतारिएका ज्ञान एवम् सूचनालाई बोद्धाले पढेर बुझ्ने कार्य नै पठनबोध हो । लिपिवद्धता भाषामा मुद्रण गरिएका ज्ञान एवम् सूचनालाई मस्तिष्कमा सङ्गठित गरेर अर्थबोध गर्नुलाई नै पठनबोध भनिन्छ । पठनबोधमा पाठकले सामान्यतः लिखित वा मुद्रित रूपमा लेखकले अभिव्यक्ति गरेका अर्थ वा विभिन्न तत्त्वहरूलाई कान, आँखा वा अन्य अङ्गका सहायतबाट एक साथ आफ्नो मस्तिष्कमा धारण गर्दछ । वक्ताले प्रकट गरेका आफ्ना मौखिक वा लिखित विचारलाई श्रोता अथवा पाठकले सुनेर वा पढेर बोध गर्ने हुँदा सुनेर बोध गर्नुलाई श्रुतिबोध र पढेर बोध गर्नुलाई पठनबोध भनिन्छ । पठनबोधलाई मुख्य दुई उपखण्डमा विभाजन गरेर अध्ययन गर्न सकिन्छ । ती यस प्रकार छन् :-

२.३.१. सस्वर पठनबोध

लिखित तथा मुद्रित सामग्रीलाई आँखा र उच्चारण अवयवको उपयोग गरी अरुले पनि सुन्ने र बुझ्ने गरी कथ्य भाषाको ढङ्गढाँचानुसार शुद्ध र स्पष्टसँग आवाज निकाली पढ्ने कार्य नै सस्वर पठनबोध हो । सस्वर पढाइले लिखित सामग्रीलाई मौखिक रूपमा बदल्ने काम गर्छ अथवा लिखित सामग्रीलाई बोलिमा परिणत गर्ने सीप सस्वर पठन हो । भाषा शिक्षणमा सस्वर पढाइद्वारा लिपिचिन्हहरूलाई सस्वरता दिनुका साथसाथै उच्चारणमा हुने गल्तीहरूको परिष्कार गर्न एवम् बोलाइका अन्य विभिन्न सीपहरूको विकास गर्नमा समेत मद्दत मिल्छ । लिखित सामग्रीलाई बोलीमा परिणत गरेर उक्त सामग्रीमा हुने भावाभिव्यक्ति सम्बन्धी कृत्रिमतालाई कथ्य भाषाको स्वभाविकताको नजिक पुऱ्याउनु पनि सस्वर पठनको प्राप्ति हो । सस्वर पठन पढाइ सीप विकासको प्रारम्भिक चरण पनि हो । पढाइका प्रारम्भमा शिक्षार्थीहरूमा ध्वनि प्रतिकका रूपमा लिपिमा प्रयुक्त वर्ण वा अक्षरलाई उच्चार्य रूपमा परिणत गर्ने प्रयास हुन्छ । शिक्षार्थीहरू विस्तार विस्तार वर्णउच्चारण शब्दोच्चारण गर्दै विभिन्न अनुच्छेद वा समग्र पाठलाई नै सस्वर पठनबोध गर्दछन् (अधिकारी, २०६७ : ८३) । सस्वर पठन उच्चारणमा त्रुटिहरूको निराकरणको मुख्य माध्यम

हुनुका साथसाथै मौन पठनबोधको पूर्वाधार पनि हो । सस्वर पठनमा शिक्षार्थीले लिखित सामग्रीको भावानुसार सस्वर प्रसारणका साथै आडिगक अभिनय, स्पष्टता शुद्धताका साथ पढ्ने बानीको विकास गर्न सस्वर पढाइको अभ्यास गराउनु पर्दछ भने पढाइको गति र बोध क्षमताको विकास गर्न मौन पढाइ उपयुक्त हुन्छ ।

सस्वर पठनमा लिखित सामग्रीको बोधका साथै श्रोता र शब्दोच्चारणको पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । पाठ्यसामग्रीलाई बुझेर पढ्नुका सँगसँगै त्यसलाई कथ्य भाषाको स्वाभाविकता अनुसार प्रभावकारी उच्चारण गरेर श्रोता समक्ष पुऱ्याउने तत्परता पनि रहने हुनाले यस अभिप्रायमा यो मौन पठनभन्दा जटिल किसिमको मानिन्छ । सस्वर पठनकला लेख्य सामग्रीलाई बोलीमा परिणत गर्ने सीप हो । यसबाट लेख्य लिपिचिन्हहरूलाई आवाज निकालेर उच्चारण गर्दा हुने गल्तीहरू सुधारेर परिष्कृत दिनलाई बोलाइका विविध सीपको समेत विकास गराउछ । लेख्य लिपिचिन्हहरूलाई आवाज निकालेर उच्चारण गर्दा हुने गल्तीहरू सुधारेर परिष्कृत दिलाई बोलाइका विविध सीपको समेत विकास गराउछ । लेख्य सामग्रीलाई बोलिमा परिणत गरेर अभिव्यक्तिगत कृत्रिमतालाई सहजतापूर्वक कथ्य भाषाको निकटमा पुऱ्याउनुलाई सस्वर पठनको महत्त्वपूर्ण प्राप्ति भनिन्छ (शर्मा र पौड्यल, २०६७ : १४३) । उच्चारण कथ्य भाषासँग र वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित भए पनि यी दुईकाबीचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ । वर्णविन्यास व्यवस्था भन्नु वर्णहरूको ठीकठीक रखाइ वा विन्यास हो । वर्णहरूलाई सही-सही तरिकाबाट विन्यास गर्नको लागि उच्चारण व्यवस्थाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । उच्चारण ठीक भएमा अथवा शुद्ध किसिमको भएमा लेखाइका क्रममा देखिएका कमीकमजोरीहरूलाई पनि हटाउन सकिन्छ (लामिछाने, २०६३ : ९०) । त्यसकारण छोटकरीमा लिखित सामग्रीलाई अरुले सुन्ने गरी कथ्य भाषाको ढाँचानुसार आवाज निकाली पढ्नु सस्वर पठनबोध हो । यसमा लिखित सामग्रीको बोधका साथै श्रोताको उपास्थिति र शब्दोच्चारणको महत्त्वपूर्ण स्थान हुन्छ ।

२.३.२ सस्वरपठनका कार्यकलापहरू

सस्वर पठनबाट विद्यार्थीहरूमा भएका विभिन्न किसिमका पढाइसम्बन्धी कमीकमजोरीहरू हट्ने र लेख्य सामग्रीलाई हाउभाउपूर्ण तरिकाले विचार व्यक्त गर्न, यति, गति मिलाएर वाचन गर्न, लेख्य चिन्हहरूलाई विचार पुऱ्याएर प्रयोग गर्न, भावानुकुल स्वर प्रसारण गर्न, पठित सामग्रीलाई बोध गर्न सहयोग पुग्ने हुनाले निम्नलिखित कार्यकलापलाई अगाडि सार्न सकिन्छ :-

२.३.२.१ गति, गति मिलाएर वाचन गर्नु

सस्वर पढाइमा निश्चित गति र यति हुन्छ । आवश्यकता तथा स्वभाविकता अनुकूल छिटो छिटो पढ्नु र पढ्दा शब्द शब्द छुट्टयाएर विश्राम अनुकूल पढाइको स्वभाविकतालाई खजमजिन नदिई पढ्नु यति हो (भण्डारी र अन्य, २०६८ : २२६) ।

२.३.२.३ हाउभाउपूर्ण प्रदर्शन गर्नु

सस्वर पठनका क्रममा संवाद, वादविवाद, एकाङ्की जस्ता पाठ्यसामग्रीको वाचनकला अभ्यास गराउँदा हाउभाउपूर्ण र अभिनयात्मक ढङ्गबाट प्रस्तुत गर्न लगाउनु उपयुक्त हुन्छ ।

२.३.२.३ स्वर प्रसारण गरेर पढ्नु

वाचक कलाका लागि तयार गरिएको सामग्रीको भाव अनुसार पठन भएमा त्यो पनि सुमधुर बन्न जान्छ । यस क्रममा पाठ्यसामग्री कारूणिक वा मनोरञ्जनात्मक किसिमको भएमा त्यसको पठन पनि बढी प्रभावकारी हुन्छ । यो कार्यकलापले पनि पठनको भाषिक सीप अभिव्यक्तिमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ ।

२.३.२.४ भावानुसार पढ्नु

यो कार्यकलाप पनि वक्ताले विषयवस्तुको भाव अनुसार सस्वर पठन गर्दा त्यो श्रुतिमधुर हुन्छ । उपलब्ध सामग्री के कस्तो छ सो अनुसार वाचन गरेमा त्यसको मौलिकता जीवित रहन्छ ।

२.३.२.५ लेख्य चिन्हहरूको विचार गरेर पढ्नु

वाचनकलाका सन्दर्भमा पाठ्यसामग्रीमा भएका लेख्य चिन्हहरूको प्रयोग कुन रूपमा कसरी भएको छ त्यो कुरा विद्यार्थीहरूलाई पहिल्यै बताइदिनु पर्दछ । यस कार्यमा पूर्णविराम, अल्पविराम, अल्पविराम, प्रश्नावाचक, विस्मयादिबोध आदि चिन्हहरूले पार्ने प्रभावका बारेमा पूर्वजानकारी दिनु

आवश्यक हुन्छ । यसले पनि अभिव्यक्तिमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । लेख्य चिन्हले नै अभिव्यक्तिको आर्थिक सन्तुलन कायम गरेको हुन्छ ।

२.४ मौन पठनबोध

लेख्य भाषालाई उच्चारण नगरी मनमनै वाचन गर्ने वा पठन गर्ने प्रक्रियालाई नै मौन पठनबोध भनिन्छ । यसमा अङ्ग परिचालन र अन्य भाषेत्तर कार्यकलापको आवश्यकता पर्दैन । पाठकले आफ्ना आँखालाई पठ्य सामग्रीका लिखित भाव वा विचारमा केन्द्रितगर्दछ । यस्तो पठनबोध प्रारम्भिक कक्षाहरूमा भन्दा उपल्ला कक्षाहरूमा बढी उपयोगी हुन्छ । वास्तवमा पठनकलाको उत्कृष्ट रूप नै मौन पठन हो । बोध यसको अपरिहार्य तत्त्व हो । यसमा श्रोता र उच्चारणको आवश्यकता पर्दैन, वस्तुतः यस्तो पठन सस्वर पठनबोधको तुलनामा सरल, शिघ्र हुनुका साथै शारीरिक थकावटको स्थिति पनि रहदैन (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १४८) । आवाज ननिकाली मनमनै लिपिवद्ध भाषालाई पढ्नु मौन पठन हो । मौन पठनमा सस्वर पठनमा जस्तो हाउभाउपूर्ण तरिकाले श्रोताको ख्याल गरेर पढ्न नपर्ने हुँदा पढ्नेले पूरा ध्यान केन्द्रित गरेर पढ्न पाउँछ (भण्डारी र अन्य, २०६८ : २२८) । कम समयमा धेरै कुराको जानकारी लिन सकिने, छिटो पढ्न सक्ने, आँखा र मस्तिष्कलाई मात्र भार पर्ने हुनाले शारीरिक थकावट कम हुन्छ । बोध क्षमताको विकासको लागि मुख्य आशय मात्र बुझ्न मौन पठन बढी प्रभावकारी देखिन्छ । यसप्रकारको पठनबोधमा एकाग्रता बढ्नु, फूर्सदको समयको उपयोग गर्न सक्नु, समयको वचत, स्वावलम्बी भावनाको विकास, शीघ्र भाव ग्रहणशीलता जस्ता विशेषता रहेका हुन्छन् ।

मौन पठनबोध पठनकलाको उत्कृष्ट रूप तथा पठनबोधको केन्द्रीय कार्यकलाप हो । सस्वर पढाइका क्षेत्रमै राम्ररी अभ्यस्त हुन नसकेका प्रारम्भिक कक्षाहरूमा यो कार्यकलाप पठनबोधका लागि उपयोगी हुन नसके पनि त्यसभन्दा माथिल्ला तह र उच्च तहको समग्र पठन प्रविधि मौन पठनबोधमै आधारित रहेको हुन्छ ।

२.४.१ मौन पठनबोधका कार्यकलापहरू

विद्यार्थीहरू मौन पठनबोध गर्नुभन्दा अगाडि नै सस्वर पठनमा अभ्यस्त भइसकेका हुन्छन् । कुनै एक किसिमको कार्यकलापमा सरिक हुनु अगावै कुनै अर्को कार्यकलापमा सहभागी बनिस्केको

शिक्षार्थीका लागि केहि मात्रामा पहिलो कार्यकलापले सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ । त्यसकारण मौन पठनबोध सीप विकासको लागि निम्नानुसारका कार्यकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ :-

२.४.१.१ भाव पहिचान गर्न पढ्नु

कुनै पनि विषयवस्तुबाट मूल भाव, आशय शीर्षवाक्यको पहिचान, प्रस्तुत विचारप्रति आफ्नो स्वीकृति वा अस्वीकृति धारणाको पुस्त्याइँ तथा प्रदत्त शीर्षकको औचित्य स्थापना आदि प्रयोजनका लागि मौन पठनबोधको उपयोग गर्न सकिन्छ ।

२.४.१.२ कुनै क्रमको अनुगमन गर्न पढ्नु

यस्तो प्रकारको मौन पठनमा घटनाहरू वा तथ्य शिक्षार्थीहरूलाई दिई तिनको आधारमा प्रश्नोत्तर गराएर तथ्यहरूलाई छ्यासमिस गरी राखिन्छ, अनि तथ्यपरक वा विवरणात्मक पाठ्यसामग्रीहरू पढ्न लगाई क्रमबद्ध गर्न लगाइन्छ ।

२.४.१.३ आवश्यक तथ्य फेला पार्न पढ्नु

मौन पठन तीव्रतम गतिको हुन्छ, तर सघन प्रकृतिको हुँदैन । यसमा बोद्धाले आफ्नो सूचनामा केन्द्रित भएर सामग्रीलाई छानबिन गर्दछ । जस्तै : समाचारका तथ्यहरू फेला पार्नका लागि पढ्नु आदि ।

२.४.१.४ पाठ्यवस्तुबाट अनुमानिक अर्थ निकाल्न पढ्नु

यस्तो कार्यकलाप अन्तर्गत अभिधार्थक अर्थलाई भन्दा अर्कथित अर्थको अनुमान गर्नमा जोड दिइन्छ ।

२.४.१.५ शब्दार्थ सम्बन्धी कठिनाइ समाधान गर्न पढ्नु

यसप्रकारको कार्यकलापमा पढ्नका लागि शब्दार्थ सम्बन्धी कठिनाइले बाधा पार्ने भएकाले बोधात्मक पठन गराउनुभन्दा पहिले नै द्रुत रूपले पढ्न लगाएर कठिन शब्द पहिल्याई त्यसको समाधान खोज्ने उद्देश्य राखेर पढ्न लगाउन सकिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १५१) ।

माथि उल्लेखित मुख्य क्रियाकलापका अतिरिक्त मौन पठनबोध क्षमाताको विकासको लागि शिक्षार्थीको स्तर, क्षमतानुसारका कथा, कविता निबन्ध तथा पुस्तकालयीय अध्ययन, पत्रपत्रिकाको अध्ययन तथा अन्य पठनमूलक कार्यकलाप पनि गराउने प्रबन्ध मिलाउनु पर्छ ।

२.५ द्रुत पठन

द्रुत शब्दको अर्थ छिटो र पठनको अर्थ पढ्नु भएकाले द्रुत पठन भनेको छिटो पढ्नु वा पढाइको गति विकास गर्नु हो । शिक्षार्थीहरूलाई छोटो समयमा धेरै पढेर धेरै कुरा बुझ्ने क्षमता हासिल गराउन द्रुत पठनको अभ्यासले मद्दत पुऱ्याउँछ । पढाइको गति विकास गर्ने कुरा बोधलाई बिल्कुलै अलग्याएर हुन सक्दैन । पठनबोधको साथसाथै गति वा द्रुतताको पनि विकास हुनु पर्दछ । बोध बिनाको द्रुतपाठ प्रायः निरर्थक नै हुन्छ । गहन पठनमा भन्दा सामान्य पठनमा पढाइको द्रुतता बढाउन सकिने हुनाले द्रुतपाठको अभ्यासमा सामान्य पठनका कार्यकलापहरू नै विशेष उपयोगी हुन्छन् । पढाइको गति बढाउनाले विद्यार्थीहरूमा भिन्न भिन्न प्रयोजनका लागि भिन्न भिन्न ढङ्गले पढ्ने बानीको विकास गराउन सकिन्छ । पाठ्यसामग्रीको गहनता, पढ्ने व्यक्तिको पठनस्तर अनुभव र अभ्यासमा द्रुत पठन निर्भर रहन्छ । पाठक पाठ्यसामग्रीसँग पूर्व परिचित भएमा पठनको गति छिटो हुन्छ भने निबन्ध, नाटक आदि विधाको पठन गति अपेक्षाकृत मन्द हुन्छ (भण्डारी र अन्य २०६८ : २३३) ।

द्रुत पठन पठनकलाकै एक महत्त्वपूर्ण कार्यकलाप हो । द्रुत पठनबाट थोरै समयमा धेरै सामग्रीहरू पढ्न सकिन्छ अनि भने जस्ता सामग्रीहरू पढ्न सकिन्छ अनि भने जस्ता सामग्रीहरू छिट्टै पढ्न सकिन्छ । द्रुत पठनका क्रममा बोधलाई सापेक्ष अङ्कका रूपमा लिनु पर्छ । बोध र द्रुतताको सापेक्ष सम्बन्ध कायम भएमा पठन कलाले उत्कृष्टता प्राप्त गर्न सक्दछ । पठनबो द्रुतता पढाइको अनुभव र अभ्यासमा निर्भर रहन्छ । पठन अनुभव र अभ्यास जति बढी भयो उति द्रुतता र बोध क्षमताको पनि वृद्धि हुन्छ । पढाइको द्रुततालाई द्रुततर पठन, द्रुत पठन र मन्द पठन गरी तीन वर्गमा बाँड्न सकिन्छ । लिखित सामग्रीबाट कुनै खास कुरा खोज्नका लागि आँखा दौडाउनुलाई

द्रुततर पठन भन्न सकिन्छ, र यस्तो पठन कुनै अपेक्षित प्रसङ्गको खोजी गर्न, व्याकरणात्मक तत्त्व र शब्द प्रयोगको खोजी गर्न तथा समाचारपत्रबाट खास समाचार खोज्न वा बुझ्नका लागि उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ। लिखित पाठ्यसामग्रीबाट सारांश खिच्न वा मुख्य विचारको सरसर्ती जानकारी लिन द्रुतपठनको उपयोग गर्न सकिन्छ भने पाठ्य सामग्रीबाट गहन कुरा खोज्न उद्देश्यका लागि मन्द पठनको प्रयोग गर्न सकिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १६४)। यो सस्वर पठनबोध र मौनपठनबोधको विकसित रूप हो।

द्रुतपठनको विकासमा शिक्षार्थीका आफ्ना दृष्यावलोकन र उच्चारण अवयवहरूको खराबीले गर्दा बाधा पुऱ्याएको हुन्छ। यसको निराकरणको लागि निरन्तर अभ्यास तथा चिकित्सकहरूको पनि सहयोग लिनुपर्ने हुन सक्छ। समग्रमा यो गहन पठन भन्दा बेग्लै किसिमको हुन्छ। पढाइको गति र वाचनकलाको क्षमता बृद्धि गरी आवश्यक कुरा सरसर्ती खोज्ने र बुझ्न सक्ने क्षमता हासिल गराउनु नै द्रुत पठनको मुख्य लक्ष्य हो।

२.५.१ द्रुतपठनको अभ्यासका लागि सामग्रीको चयन

द्रुतपठनकला पठनबोधको उच्च तहको भाषिक सीप हो। यो सीप प्राप्त गर्नको लागि शिक्षार्थीहरूको स्तर, क्षमता, तह चाहाना, रुची आदिलाई ख्याल गरी पाठ्यसामग्रिको छनोट गर्नु राम्रो हुन्छ। शिक्षार्थीहरूको स्तर भन्दा माथि दुर्बोध्य, क्लिष्ट, बढी आलङ्कारिक, विचलनयुक्तता, अतिभावनामा गहिरिएका बौद्धिक रचना, लामालामा संयुक्त पदावदली भएका सामग्रीहरू अभ्यासका लागि उपयोगी मानिदैनन्। आलङ्कारिक, लक्षणात्मक, व्यञ्जनात्मक भन्दा अभिधात्मक तहका सामग्रीहरू आधारभूत तहसम्मका शिक्षार्थीहरू उपयुक्त मानिन्छ। साना बालबालिकारुलाई बालउपयोगी बालकथा, बालगीत बालकविता, सामूहिक गान, बालगीत आदि उपयोगी हुन्छन्।

२.५.२ द्रुत पठनका कार्यकलापहरू

द्रुत पठनका लागि मुख्य कुरा बुझ्न पढ्ने पाठ्यसामग्रीमा व्यक्त विचारप्रति आफ्नो प्रतिक्रिया दिन पढ्ने तथा मुख्य मुख्य कुरा टिपोट गर्न पढ्ने जस्ता पठनबोधक कार्यकलापहरूलाई पनि स्तर र आवश्यकतानुसार उपयोग गर्न सकिन्छ तर द्रुतीठ वा द्रुत पठनबकै खास किसिमको सीप हासिल गराउन निम्न लिखित कार्यकलापहरू गराउनु बढी उपयोगी कार्य हुन सक्छ :

- निश्चित समय तोकी कुनै मझौला खालको अनुच्छेद पढ्न लगाएर प्रश्नोत्तर गराउने,

- कुनै सामग्री निश्चित समयभित्र पढ्न दिई त्यसको सारांश भन्न लगाउने,
- कुनै पाठ्यसामग्री पढ्न लगाएर त्यसमा भएका कठिन शब्द छान्न लगाउने,
- कठिन शब्द छान्न लगाउने,
- पाठयांशका विषयवस्तुलाई मद्दत पुग्ने गरी पुस्तकालयीय अध्ययन गर्न, समाचारपत्रहरू पढ्न तथा अन्य सहायक पुस्तकहरू पढ्न प्रेरित गर्ने
- द्रुत पठनका अभ्यासात्मक कार्यहरू गराउन निम्न लिखित थप क्रियाकलापहरू गराउने :
- तल्ला तहका शिक्षार्थीलाई सरल खालका सामग्रीहरूमा अभ्यास गराउने,
- गहन बोधमा जोड नदिई सामान्य बोधको मात्र अभ्यास गराउने ।
- आँखाले मात्र पढ्ने वा मौन पठनको बानी विकास गर्ने र
- औलाले सङ्केत गरी पढ्ने, अतिविश्राम गरी पढ्ने र निकै घोरिएर पढ्न जस्ता खराब बानीहरूलाई हटाउदै लैजान सचेतगराउने आदि (शर्मा र पौडेल २०६७ : १६५)

२.६ पठनबोधको महत्त्व

ज्ञानको विकास गर्न शिक्षाको महत्त्वपूर्ण प्रयोजन हो । यस प्रयोजनको पूर्ति गर्ने उपायमध्ये पठनबोध सबैभन्दा प्रभावकारी तथा उत्तम उपाय मानिन्छ । ज्ञान विज्ञानका क्षेत्रमा विकसित नयाँ नयाँ विचार एवम् दृष्टिकोण दिनप्रतिदिन लिपिबद्ध भाषाको रूपमा हाम्रा सामु आइरहेका हुन्छन् । ती विचार र दृष्टिकोसँग आधिकारिक रूपमा परिचित हुन मुदित सामग्रीहरू पढ्ने बानी बसाल्नु आवश्यक छ । शिक्षार्थीमा लिखित सामग्री पढ्ने र बुझ्ने क्षमताको समुचित विकास भएन भने साहित्य, कला संस्कृति, राजनीति, ज्ञान, विज्ञान तथा नयाँ नयाँ अविष्कार एवम् अनुसन्धानबाट प्राप्त ज्ञान, शिक्षा र प्रविधिजन्य कुराहरूको बोधबाट प्रायः बञ्चित हुनु पर्ने स्थिति आउछ । हुन त सुनेर पनि ज्ञानार्जन गर्न सकिन्छ, तर पढेर ज्ञान आर्जन गर्ने कुरा जति सजिलो र व्यक्तिको आफ्नो सुविधा अनुकूल हुन्छ, त्यति सुनेर ज्ञान गर्ने कुरामा सो सम्भव हुँदैन । पढ्नु पाठकको नियन्त्रणको कुरा हो तर सुन्नु श्रोताको नियन्त्रणको कुरा नभएर वक्ता वा अन्य तत्त्वको नियन्त्रणसँग सम्बन्धित कुरा पनि हो । पाठक आफ्नो आवश्यकता, इच्छा वा अभिरुचि अनुसार पढ्न सक्छ तर सुनाइमा

श्रोतालाई यस किसिमको सुविधा प्राप्त हुँदैन । उच्च स्तरको ज्ञानार्जन गर्न पठनबोधको जे जति आवश्यकता र महत्त्व छ, सो सुनाइबाट पूर्ति हुने देखिँदैन (अधिकारी २०६७ : ८७) । शिक्षार्थीहरूलाई शुरूका कक्षा वा तहहरूमा श्रुतिबोध केही महत्त्वपूर्ण भएता पनि उच्चतहको पढाइमा पठनबोध नै बढी उपयुक्त र प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

शिक्षार्थीहरूमा वैयक्तिक, संस्थागत र सार्वजनिक जीवन सम्बद्ध बौद्धिक एवम् व्यावहारिक उपयोगका लागि विभिन्न फाँटका अभिव्यक्ति क्षमताको सही सही ढङ्गले बोध र उपयोग नै क्षमताको विकास गर्न, उनीहरूमा संज्ञानात्मक क्षमताको बृद्धि गरेर ज्ञान भण्डार बृद्धि गर्नु, स्वअध्ययन क्षमताको बानी बसाल्न । बौद्धिक क्षमताको विकास गर्न पठनबोधको महत्त्व रहेको पाइन्छ । कुनै पनि लेख्य अभिव्यक्तिलाई बुझ्ने माध्यम भनेको नै पठन हो । शिक्षार्थीहरूमा शब्द भण्डार क्षमताको बृद्धि गरी त्यसको प्रभावकारी उपयोग गर्दै प्रयोग गर्न सक्ने क्षमताका साथै व्याकरणात्मक क्षमताको विकास गर्नमा मद्दत पुऱ्याउछ (शर्मा र पौडल २०६७ : १५२) । पठनबोधको विकासले नयाँ नयाँ ज्ञानको आर्जन तथा पूर्वज्ञानको परिष्कार गरी उचित दृष्टिकोण र सिर्जनात्मक क्षमताको विकासका साथै सर्वाङ्गीण विकास गर्न समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

२.७ पठनबोधका तहहरू

पठनबोध शिक्षणको आफ्नो निश्चित तह हुन्छ । कक्षाको स्तर र विषयवस्तुको सरलता एवं जटिलता हेरी शिक्षणको तह अथवा चरणहरू निर्धारण गर्न उपयुक्त मानिन्छ । पहिलो चरणको कार्यकलापले त्यसपछिका कार्यकलापहरूलाई पृष्ठपोषण दिँदै जानु पर्दछ । प्रारम्भिक तहका कस्ता विषयवस्तुको कसरी पठनबोध अभ्यास गराउने र माथिल्ला तहमा त्यसको कसरी अभ्यास गराउँदै लैजाने भन्ने कुरा निर्धारण गर्नु पर्दछ । बोध गर्ने क्रममा सर्वप्रथम सिकारुले अक्षरहरू पहिचान गर्दछ । अक्षरहरूका सहायताले शब्दहरूको बोध र शब्दहरूको बोधबाट क्रमशः पदावली, वाक्य, अनुच्छेद र सङ्कथनतिरको बोध गर्दछ । शुरूमा सिकारुले पढाइको एकाइ अक्षर बनाउँछ, भने त्यसमा अभ्यास भैसकेपछि आफ्नो पठनबोध क्षमताको आधारमा क्रमशः माथिल्ला एकाइहरूको पढाइको तथा बोधको एका बनाउँछ । पठनबोधलाई चार तहमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

२.७.१ अभिधात्मक तह

शुरुको बोध नै अभिधात्मक बोध हो । यसमा बोद्धाले प्रस्तुत सन्दर्भमा अभिव्यक्त शब्द, वाक्य र विचारको शाब्दिक अर्थ मात्र खोज्छ अर्थात् बोद्धाले सिधा अर्थ मात्र ग्रहण गर्दछ ।

२.७.२ व्याख्यात्मक तह

यसमा बोद्धाले सिधा वा शाब्दिक अर्थमात्र ग्रहण नगरी लेखकले सिधा नभनेको तर त्यसमा अन्तर्निहित विचारहरूको अनुमान गरिन्छ ।

२.७.३ समीक्षात्मक तह

यस तहमा बोद्धाले पठित सामग्रीको सत्यता तथा उपयुक्ततालाई केलाएर हेर्ने वा समीक्षा गर्ने गर्दछन् ।

२.७.४ सृजनात्मक तह

यस तहमा बोद्धाले भाषामा अन्तर्निहित अभिप्रायलाई आफ्नो जीवनका विविध सन्दर्भमा प्रयोग गर्ने सामर्थ्य हासिल गर्दछन् (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १५२) ।

२.८ पठनबोध शिक्षणका कार्यकलापहरू

भाषाका चार सीपहरूमध्ये पढाइ पनि एक हो । पढाइको सम्बन्ध बोध क्षमतासित हुन्छ तर पढाइलाई केवल एक पक्षसँग मात्र सम्बद्ध बनाउन खोजिनु हुँदैन त्यसैले पढाइ र लेखाइ एक अर्काका अभावमा अपूर्ण नै रहन्छन् भन्दा अत्युक्ति नहोला पढेका कुरालाई बोलाइ र लेखाइका माध्यमबाट व्यक्त गर्न सकिन्छ । पढाइलाई ज्ञानार्जन र मनोरञ्जनका उपायका रूपमा लिइन्छ ।

यसबाट भाषिक कुशलताको अभिवृद्धिमा सहयोग पुग्ने भएकाले यसको शिक्षणका कार्यकलापहरू सञ्चालन गर्दा पठनबोधका साथसाथै अन्य भाषिक सीपहरूको पनि समग्र विकास हुने गरी सञ्चालन गर्दा राम्रो हुन्छ । पठनबोध शिक्षणको कार्यकलाप सञ्चालन गर्दा कक्षामा शान्त वातावरणको सिर्जना गरी विद्यार्थीको स्तरनुसार आधारभूत तहमा दृष्टांश र अदृष्टांश सामग्री कालो वा श्वेत पाटी अथवा मौखिक रूपमा कापीमा टिपाउनु पर्दछ, भने उच्चतहका शिक्षार्थीहरूलाई प्रमाणिक र स्तरयुक्त सामग्री उपलब्ध गराई त्यसलाई मौन पठन गर्न लगाएर आवश्यकतानुसार र बोध प्रश्नोत्तर, सारांश, बुँदाटिपोट, बहुवैकल्पिक, शीर्षक छनोछ, आदि कार्यकलाप गराउन सकिन्छ, त्यसकारण पठनबोध शिक्षणका कार्यकलापलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :-

- (क) पठित विषयवस्तुका आधारमा विद्यार्थीहरूको स्तर हेरी आधारभूत तह र मा.वि. तहसम्म निचोडमूलक, अनुमानात्मक र समीक्षात्मक खालका प्रश्नहरू सोध्ने तथा नि.मा.वि. तहसम्म जोडा मिलाउने, छोटो प्रश्नोत्तर, बहुवैकल्पिक, खाली ठाउँ भर्ने, ठीक बेठीक छुट्टाउने आदि प्रश्नहरू सोधी पठनबोधको शिक्षण गर्नु पर्दछ ।
- (ख) कुनै अनुच्छेद वा पाठ पढ्न लगाई त्यसको मुख्य विचार वा भाव बुझ्न र भन्न लगाउने
- (ग) पठित अनुच्छेदमा व्यक्त विचारप्रति आफ्नो प्रतिक्रिया दिन लगाउने ।
- (घ) पठित उद्धरणबाट त्यसको अगाडि वा पछाडि हुने घटना वा विषयवस्तुको अनुमान गर्न लगाउने ।
- (ङ) अनुच्छेद वा पाठ पढ्न लगाई त्यसमा भएका मुख्य मुख्य बुँदाहरूको टिपोट गर्न लगाउने ।
- (च) पढेका विषयवस्तुका आधारमा छलफल गर्ने उद्देश्यले पढ्न लगाउने ।
- (छ) पठित विषयवस्तुबाट प्रश्नहरू बनाउन लगाउने
- (ज) पहिले नै प्रश्नहरू दिई अनुच्छेद वा पाठमा उत्तर खोज्न लगाउने ।
- (झ) अनुच्छेद वा पाठभित्रका विशेष शब्द शब्दावली तथा वाक्यहरूको अर्थ एवम् अभिप्राय खुलस्त पार्न प्रसङ्गको उपयोग गर्न लगाउने वा वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाउने ।
- (ञ) पठित अनुच्छेदबाट समीक्षात्मक क्षमताको विकास गराउन पत्रपत्रिका समाचारपत्र, पर्चा विज्ञापन आदि पढेर आफ्ना विचारहरू राख्न लगाउने (भण्डारी र अन्य २०६८ : ३३१) ।

२.९ पठनबोधका लागि सोधिने प्रश्नावलीका विशेषता

लिपिवद्ध तथा मुद्रित रूपमा आएका विषयवस्तुहरू पढेर वा अध्ययन गरेर त्यस भित्रका कुराहरूको सत्यपान गर्ने कार्य नै पठनबोध हो यस्तो गहन विषयवस्तुको मूल्याङ्कन गर्नको लागि लिइने प्रश्नावली मापनीय, स्पष्ट, समय निर्धारित हुन आवश्यक देखिन्छ । शिक्षार्थीहरूको क्षमता, स्तर, तह, रुचि र आवश्यकतानुसार विषयवस्तुको चयन गरिनु पर्दछ । दिइएका सामग्रीबाट कुन प्रयोजनको लागि प्रश्नावली निर्धारण गरेर उपलब्धी स्तरको मापन गर्न खोजिएको हो सो कुरा पहिले नै निर्धारण गरिएको हुनुपर्दछ । पठनबोध सम्बन्धी दक्षताको मापन गर्नका लागि चयन गरिने सामग्रीहरू शिक्षार्थीको स्तरानुसार प्रमाणिक, उपयुक्तता, रुचिपूर्णता, योजनाबद्धता, भाषिक समझ आदिको उपयोग हुने तरिकाले निर्धारण गरिनु राम्रो मानिन्छ । त्यसकारण पठनबोधको मापनका लागि सोधिने प्रश्नावलीका निम्न लिखित विशेषता हुनु पर्दछ :

- (क) प्रश्नहरू अति सजिला अनुच्छेदहरू पढ्दै नपढी उत्तर दिन सकिने खालका हुनु हुँदैन ।
- (ख) प्रश्नले हरेक उद्धरणका अंशहरूको प्रतिनिधित्व हुनु पर्छ । र त्यसमा व्यक्त मुख्य मुख्य कुरा समेट्नु पर्छ ।
- (ग) प्रश्नहरूका स्वरूप, तह तथा माध्यम तिनै दृष्टिले विविधतापूर्ण हुनु पर्छ । जस्तै तहका दृष्टिले अभिधात्मक, तथ्यपरक, व्याख्यात्मक, अनुमानात्मक, मूल्याङ्कनात्मक आदि स्वरूपका दृष्टिले के कस्तो, किन र कसरी आदि र माध्यमका दृष्टिले मौखिक, लिखित आदि ।
- (घ) सम्बन्धित उद्धरणको भाव र विचारभन्दा बाहिरको उत्तर अपेक्षित हुने खालका प्रश्नहरू हुनु हुँदैन ।
- (ङ) प्रश्नमा लेखिने भाषा पाठ्य सामग्रीको भाषाभन्दा कठिन हुनु हुँदैन । त्यसैगरी त्यस्ता प्रश्नको उत्तर दिँदा पाठ्यसामग्रीको भाषाभन्दा कठिन भाषाको प्रयोग गर्नु पर्ने खालका हुनु हुँदैन ।
- (च) उत्तर दोहोरिने खालका प्रश्नहरू हुनु हुँदैन ।
- (छ) प्रश्नहरू स्पष्ट र छोटो उत्तर आउने खालका भएमा राम्रो हुन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १५९)

।

(ज) पठनबोधको अभ्यासको लागि 'क्लोज' प्रक्रियाका प्रश्नहरू दिने । यस प्रक्रिया अनुसार कुनै उद्घरण दिइ त्यसका हरेक पाँचौदेखि एघारौँसम्मका कुनै एक शब्द नियमित अन्तरालमा हटाई बोद्दाले उक्त हटाइएका शब्दहरू भर्नुपर्ने हुन्छ । यसमा पर्यायवाची शब्दलाई स्वीकार गर्न सकिने वा नसकिने दुबै हुन सक्छ । यसमा अनुच्छेदको पहिलो र अन्तिम वाक्यका शब्दहरू निकालिंदैन ।

(झ) पठनबोध अभ्यासको लागि क्लोज को अर्को प्रकार 'सी' परीक्षण अभि उपयुक्त राम्रो मानिन्छ । यसमा दुईको नियम लागू हुन्छ । यसका उद्घरणको दोस्रो वाक्यदेखि शुरू हुने हरेक दोस्रो शब्दको दोस्रो अंश हटाउँदै लगिन्छ, तर पहिलो र अन्तिम वाक्य भने जस्ताको तस्तै राखिन्छ । यसमा एउटा अक्षर भएका शब्दमा ठूलो चाहिँ अंशलाई हटाइन्छ । उक्त हटाइएका अंशहरू बोद्दाले पूर्णरूपमा ठिकसँग पूर्ति गर्न सके मात्र उत्तरलाई शुद्ध मानिन्छ, नत्र मानिंदैन ।

२.९ पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू

भाषा सिकाइका आधारभूत सीपहरूमध्ये पठनबोध एक महत्त्वपूर्ण सीप हो । यदि सिकारूले पठनबोध गर्न सकेन भने उसको भाषा सिकाइ नै अपाङ्ग बन्दछ । कुनै खास तह वा कक्षाका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूमा समान गतिमा पठनबोध क्षमताको विकास भएको हुँदैन र पाइदैन । यसो हुनुका पछाडि विभिन्न कारणहरू रहेका छन् । हामी यहाँ तिनै कारणहरूलाई पठनबोधका प्रभावक तत्त्वका रूपमा उल्लेख गरी चर्चा गरिएको छ :-

२.९.१ पाठ्यसामग्रीको छनोट

पठनबोध सीपको विकासका लागि पाठ्यसामग्रीको छनोट गर्दा निकै ध्यान दिनु आवश्यक छ । प्रारम्भिक, मध्यम र उच्च खालको पठन क्षमता भएका शिक्षार्थीहरूका लागि छुट्टाछुट्टै किसिमका पाठ्यसामग्रीको आवश्यकता पर्छ । विशेष गरेर प्रारम्भिक तहका शिक्षार्थीहरूका लागि सामग्रीको छनोट गर्दा त्यस तहमा पढ्ने शिक्षार्थीहरूको योग्यता तथा अनुभव र स्तरलाई विचार गरी उनीहरूका अनुभवको सेरोफेरोका अथवा उनीहरूको कथ्य भाषाको उपयोग गरी सकेको कुरासँग सम्बन्धित पाठ्यसामग्रीहरू जुटाउने प्रयास गर्नुपर्छ (अधिकारी, २०६७ : ८८) । विद्यार्थीहरू शारीरिक मानसिक, सामाजिक, आर्थिक भाषिक, संवेगात्मक बौद्धिकता आदि तथ्यहरू पत्तालगाइ सोही अनुरूपका शब्द वाक्य, धारणा, कठिनाइ स्तर आदिको सन्तुलन मिलाएर विषयवस्तुको चयन

तथा छनोट गरिनु पर्दछ । शिक्षणको समय र कक्षाको तहलाई मध्यनजर राख्दै पठनबोध सामग्रीहरूको छनोट गर्नु पर्दछ । गृहकार्यको रूपमा अभ्यास गराउँदाभने लामा उद्धरण पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ । सिद्धान्त : सिकाइ प्रक्रिया सरलबाट जटिलतिर उन्मुख हुने हुँदा एउटै तहमा पनि पहिले सरल क्रमशः कठिन सामग्रीको छनोट गर्नुपर्दछ । तल्लो कक्षाको लागि सरल र माथिल्लो कक्षाको लागि माथिल्लै स्तरकै सामग्री छनोट गर्नु उपयुक्त हुन्छ, पठनबोध अभ्यासमा अदृष्टांश र दृष्टांश दुबै किसिमका सामग्री पालैपालो गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । मूल्याङ्कनको लागि अदृष्टांश सामग्री उपयुक्त हुन्छ । पद्यभन्दा गद्य र भावुकभन्दा बौद्धिक तथा संज्ञानात्मक प्रकृतिको सामग्री छनोट गर्नुपर्दछ ।

पठनबोधका लागि छनोट गरिने विभिन्न सामग्रीहरूमध्ये पत्रपत्रिका लेख, समाचारपत्र, विज्ञापन, चिठी, टिप्पणी र विभिन्न कृतिहरू आदि लिन सकिन्छ । सामग्री छनोट गर्दा ग्रामीण र शहरीया अनि धनि र गरिब हुँदा खाने र हुने खाने सबै दृष्टिकोणले उपयुक्त हुने सक्ने गरी विषयवस्तुको चयन गरिएको हुनु पर्दछ । यी कुराहरूमा शिक्षार्थीहरूको वास्तविक पठनबोध क्षमताको मापन हुने हुँदा सामग्रीहरू छनोटमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । सामान्यतया पठनबोधको परीक्षण गरिने सामग्रीहरू शिक्षार्थीको स्तर अनुसार, उपयुक्तता, उपयोगितात्मकता, प्रमाणिकता र समय प्रकृति समेतलाई ध्यान दिएर निर्माण गर्नु पर्दछ ।

२.९.२ सिकारुको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक अवस्था

कुनै पनि विद्यार्थीको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक हुनका लागि उक्त विद्यार्थीको शारीरिक मानसिक एवम् संवेगात्मक रूपमा स्वस्थ हुनुपर्दछ । कुनै पनि विषयवस्तु पढेर सर कुरा ग्रहण गर्नका लागि जति बढी मात्रामा शारीरिक एवम् मानसिक रूपमा स्वस्थ विद्यार्थीले सक्छ, त्यति अन्धा, बहिरा, अपाङ्ग एवम् मानसिक रूपमा असन्तुलन भएका विद्यार्थीबाट सम्भव हुँदैन । शारीरिक दुर्बलताका कारणले कतिपय अवस्थामा विद्यार्थीहरूलाई हीनताबोध भई पढाइप्रति मन नजाने र पढिहाले पनि सम्भन नसक्ने जस्ता समस्या देखिन्छन् । त्यसै गरी संवेगात्मक विचलन जस्तै डर, त्रास, चिन्ता, रिस, आवेग, आदि तत्त्वहरूले पढेका कुराहरू सम्भन नसक्ने हुन्छन् । तसर्थ पठनबोध क्षमताको विकासका लागि विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक रूपमा स्वस्थ एवम् सन्तुलित हुन आवश्यक देखिन्छ ।

२.९.३ उत्प्रेरणा

पठनबोध अर्को प्रभावक तत्त्वमा उत्प्रेरणा पनि हो । भनिन्छ, उत्प्रेरणाविनाको कुनै पनि सिकाइ उपलब्धी विहीन हुन्छ र व्यक्तिमा उत्प्रेरणा जागृत भएमा मात्र पनि ५० प्रतिशत सिकाइका समस्याहरू समाधान हुन सक्छन् । पठनबोधको महत्त्व र आवश्यकता शिक्षार्थीमा जागृत भएमा सिकाइ अर्थपूर्ण र प्रभावकारी हुन्छ । यदि सिकारूलाई उत्प्रेरणामूलक शिक्षण सिकाइ कार्यकलापका साथै प्रोत्साहनपूर्ण, सामाजिक परिवारिक वातावरण प्राप्त भएमा शिक्षार्थीहरूको पठनबोध निरर्थक, दुर्बल र निष्प्रभावी बन्न सक्छ । त्यसैले विद्यार्थीमा उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू अपनाउनु पर्दछ ।

२.९.४ तत्परता

कुनै पनि कार्य तबमात्र राम्रोसँग सम्पन्न हुन्छ जब व्यक्ति त्यस कार्यका लागि मानसिक र शारीरिक दुबै रूपले तत्पर हुन्छ । भाषा सिकाइमा वा पठनबोधमा पनि तत्परता एक प्रबल मनोवैज्ञानिक प्रभावक हो । प्रसिद्ध व्यवहारवादी मनोवैज्ञानिक थर्नाडाइकका अनुसार पनि सिकाइका लागि तत्परता अत्यावश्यक तत्त्व हो । तत्परता शारीरिक र मानसिक दुबै एक किसिमका मात्र भएर पुग्दैन, दुबै अवश्यक हुन्छन् । तसर्थ कुनै पनि विषयवस्तुलाई पठनबोध जब मात्र सिकाउनु प्रभावकारी हुन्छ, तब शिक्षार्थी त्यसका लागि शारीरिक र मानसिक रूपले तत्पर हुन्छ । विद्यार्थीको शारीरिक र मानसिक रूपले तत्पर नभएको बेला जतिसुकै प्रभावकारी ढङ्ग र विधि अपनाएर पठनबोध गराउन खोजे पनि त्यसको उपलब्धी 'आकाशको फल आँखा तरी मर' भने जस्तै हुन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६७ : ५३) ।

२.९.५ अभ्यास

सीप भन्ने कुरा जति अभ्यास गयो त्यति बढ्दै र परिष्कृत हुँदै जान्छ । यसको विपरित प्राप्त आदत वा सीपलाई जति उपयोगमा ल्याउन छाड्यो अथवा अभ्यस्त बनाइराख्न छाड्यो उति त्यो कुण्ठित हुँदै सीमित भएर वा हराएर जान पनि सक्छ । तसर्थ पठनबोध पनि एक किसिमको सीप भएको कारणले अभ्यासलाई जति बढी बलियो पार्दै गयो त्यति नै पढेका कुरा बुझ्ने क्षमता पनि बलियो हुन्छ । विद्यार्थीलाई जति बढी मात्रामा भाषिक साहित्यक वा अन्य सन्दर्भ सामग्रीहरूमा निरन्तर अभ्यास गराउँदै लगिन्छ, त्यति नै बढी मात्रामा उनीहरूमा पढाइप्रति अभिरुचि बढ्दै जाने र

पढेका कुराको मुख्य चुरो पनि ग्रहण गर्न सक्ने क्षमता बलियो हुने हुँदा पठनबोध क्षमताको विकासको लागि अभ्यासले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

पठनबोध क्षमता एक किसिमको कला पनि हो । यसको अभ्यास नभए सीपले परिमार्जन पाउँदैन र पुनरावृत्ति नभए त्यसको परिष्कार पनि हुँदैन । भवन निर्माण गर्ने सिकर्मी, डकर्मीदेखि लिएर संगीतकार, अभिनेता, नेता, साहित्यकार, राजनीतिज्ञ आदि सबैलाई अभ्यास र पुनरावृत्तिकै अवसरबाट दक्षता र विशिष्टता प्राप्त गरेका छन् । भाषा सिकाइ पनि सीपमूलक विषय भएकाले यसमा पनि अभ्यास र पुनरावृत्तिको नितान्त आवश्यकता पर्दछ ।

२.९.६ वातावरण

पठनबोध क्षमताको विकासमा प्रभाव पार्ने विभिन्न तत्त्वहरूमध्ये वातावरणलाई पनि लिइन्छ । शिक्षार्थीहरूले पढेका सुनेका, कुराहरू सम्झनका लागि कोलाहलमुक्त, होहल्ला, तनावपूर्णता एवम् सङ्कुचित वातावरणको तुलनामा शान्त, स्वच्छ एवम् खुल्ला वातावरणमा बढी स्मरण गर्दछन् । शान्त र स्वच्छ वातावरणको अभावमा पढेका कुरा बोध गर्न गाह्रो हुने र बोध बिनाको पढाइ अर्थहीन हुने हुनाले विद्यार्थीहरूलाई अनुकूल एवम् उचित वातावरणको आवश्यकता पर्ने हुन्छ । तसर्थ अनुकूल वातावरण नै विद्यार्थीलाई पढाइप्रति उत्सुकता जगाउने प्रभावकारी प्रेरक तत्त्व भएकाले पठनबोध क्षमताको विकासमा वातावरणको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ ।

२.१० निष्कर्ष

बोध शब्द 'बुध्' धातुमा 'धञ् (अ)' प्रत्यय लागेर बनेको हो । जसको अर्थ बुझ्नु हुन्छ । मौखिक, लिपिवद्ध तथा मुद्रित सामग्रीहरूलाई सुनेर बोध गर्ने कार्यलाई श्रुतिबोध र पढेर बोध गर्ने कार्यलाई पठनबोध भनिन्छ । पठनबोधलाई दुई उपखण्डमा विभेदित गर्न सकिन्छ : सस्वर पठनबोध र मौन पठनबोध हुन् । पठित विषयवस्तुलाई स्वर प्रसारण गरेर पठनबोध गर्ने कार्य सस्वर पठनबोध हो भने पाठ्यसामग्रीलाई मनमनै पढेर त्यसभित्रका ज्ञान एवम् शिक्षाका कुराहरूलाई बोध गर्ने कार्य मौन पठन बोध हो । ज्ञान, विज्ञान, भाषा, संस्कृति आर्थिक, सामाजिक, वैज्ञानिक एवम् राजनीतिक विषयवस्तुहरू लिपिवद्ध रूपमा आएका हुन्छन् । यिनको बोध गर्नका लागि पढाइ नै एक मात्र ज्ञान आर्जनको साधन भएकाले पठनबोधको ठूलो महत्त्व रहेको हुन्छ । पठनबोध कार्यलाई

वातावरण, सिकारुको शारीरिक मानकिस एवम् संवेगात्मक अवस्था, पाठ्यसामग्री, अभ्यास, उत्प्रेरणा र तयारी आदि जस्ता तत्त्वहरूले प्रभाव पारेका हुन्छन् ।

परिच्छेद तीन

पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन तथा विश्लेषण

३.१ विषय प्रवेश

प्रस्तुत अध्ययनमा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउने उद्देश्य राखिएकाले उक्त उद्देश्य पूर्तिको लागि पठनबोधको सैद्धान्तिक परिचयका आधारमा पाल्पा जिल्लाका नगर र ग्रामिण क्षेत्रका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूबाट नमूना छनोटमा परेका जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूबाट आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । त्यही तथ्याङ्कका आधारमा विभिन्न प्रकारका साङ्ख्यिक विधिको उपयोग गरी व्याख्या र विश्लेषित स्वरूप यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

३.२ समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

प्रस्तुत शोधकार्यमा कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मूल्याङ्कन गर्ने विभिन्न प्रकारका विधि र कार्यकलापहरूको विश्लेषण सैद्धान्तिक खण्डमा गरिएको छ । ती विधि र कार्यकलापहरू मध्ये शिक्षार्थीको स्तर क्षमता, रुचि, पूर्व अनुभव र समय आदिलाई मध्यनजर गर्दै प्रस्तुत शोधकार्य पूरा गर्नको लागि बढी वैज्ञानिक वस्तुवादी विधि मानिएका प्रश्नावलीहरू मध्ये बहुवैकल्पिक प्रश्न र क्लोज परीक्षणका आधारमा सामग्री निर्माण गरी ती सामग्रीलाई पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत १०० जना विद्यार्थीहरूमा प्रयोग गरी संकलन गरिएको तथ्याङ्कलाई विभिन्न साङ्ख्यिक विधिको आधारमा प्रतिशत, मध्यमान, मानक विचलन आदि जस्ता चरहरूको प्रयोग गरी पठनबोध क्षमताको स्थिति निर्धारण गरिएको छ । जुन निम्नप्रकार छ :-

३.२.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. १

कूल संख्या	२५ % भन्दा कम		५०% भन्दा कम		७५% भन्दा कम		७५% भन्दा माथि	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१००	१	१	३२	३२	५०	५०	१७	१७

उपर्युक्त तालिकानुसार पठनबोध क्षमताको प्रतिनिधि जनसंख्यालाई चारभागमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ । जसअनुसार १०० जना नमूना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरू मध्ये २५ प्रतिशत कम पठनबोध भएका विद्यार्थीका संख्या १ र प्रतिशत १ रहेका देखिन्छ । २५ प्रतिशत भन्दा माथि र ५० प्रतिशत भन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ३२ र ३२ प्रतिशत देखिन्छ । ५० प्रतिशत भन्दा माथि ७५ प्रतिशत भन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ५० र प्रतिशत ५० रहेको छ । ७५ प्रतिशतदेखि माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या १७ रहेको छ भने प्रतिशत १७ रहेको छ ।

तथ्याङ्कको विश्लेषणको लागि ५० प्रतिशतलाई आधार मानेर ५० प्रतिशतभन्दा माथि पठनबोध क्षमतालाई सन्तोषजनक भनी वर्गीकरण गर्दा ५० प्रतिशत भन्दा माथि ६७ प्रतिशत र ५० प्रतिशत भन्दा तल अथवा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ३३ प्रतिशत देखिएको छ बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशतभन्दा माथि भएकोले पठनबोध क्षमतालाई सन्तोषजनक रहेको छ ।

३.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. २

कूल संख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	मध्यमान भन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१००	५६.१३	१०.९४	५१	५१	४९	४९

उपर्युक्त तालिकालाई हेर्दा पाल्पा जिल्लाका विभिन्न १० विद्यालयबाट नमूना छनोटमा परेका १०० जना विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमान ५६.१३ रहेको छ भने समग्र मानक विचलन १०.९४ रहेको छ । समग्र मध्यमानलाई आधार मानी दुई भागमा विभाजन गर्दा समग्र मध्यमान भन्दा माथि ५१ जना विद्यार्थी तथा ५१ प्रतिशत र समग्र मध्यमानभन्दा तल ४९ जना विद्यार्थीहरू तथा ४९ प्रतिशत रहेको छ । तालिकाको विश्लेषण गर्दा समग्र मध्यमान भन्दा तल र माथिको अन्तर जम्मा दुई प्रतिशत रहेको छ ।

मानक विचलनले विभिन्न तथ्याङ्कको विवरण बीचमा एकरूपता छ कि छैन भन्ने कुराको ज्ञान गराउँछ । मानक विचलनको अङ्क जति सानो हुन्छ त्यति ती तथ्याङ्कको बीचमा एकरूपताको स्थिति रहेको मानिन्छ । माथिको तालिकामा १०० जना नमूना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्कको मानक विचलन १०.९४ देखिनुले यहाँको तथ्याङ्कबीच एकरूपता नभएको देखिन्छ । समग्र मध्यमानका आधारमा मध्यमान भन्दा माथि केही प्रतिशत बढी देखिएकोले सन्तोषजनक देखिएको छ भने समग्र मानक विचलनका आधारमा हेर्दा यसको अङ्क १०.९४ देखिनुले सन्तोषजनक नभएको तथा एकरूपता नभएको पाइन्छ ।

३.२.३ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको समूहगत स्थिति

तालिका नं. ३

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	५६.१३	१०.९४	स्थानीयता					
			गाउँ	५०	२३	४६	२७	५४
			नगर	५०	२८	५६	२२	४४
			लिङ्ग					
			छात्र	५०	२७	५४	२३	४६
			छात्रा	५०	२४	४८	२६	५२
			विद्यालयको प्रकृति					
			सामुदायिक	५०	२६	५२	२४	४८
			संस्थागत	५०	२५	५०	२५	५०
			भाषिक पृष्ठभूमि					
			नेपाली	७३	३६	४९	३७	५१
			नेपाली विमातृभाषि					
			मगर	२३	१२	५२	११	४८
			नेवार	४	३	७५	१	२५

उपर्युक्त तालिकामा पाल्पा जिल्लामा सामुदायिक र संस्थागत १० ओटा नमूना छनोटमा परेका विद्यालयहरू र ती विद्यालयमा अध्ययनरत १०० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र मध्यमान ५६.१३ र समग्र मानक विचलन १०.९४ लाई आधार मानी स्थानीयताका आधारमा गाउँ

र नगरमा रहेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरू त्यस्तै लिङ्गका आधारमा छात्रा र छात्रहरू, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत र भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली भाषा मातृभाषाका रूपमा बोल्नेलाई नेपाली भाषा बोल्ने मातृभाषा अन्य भएका विद्यार्थीहरूलाई विमातृभाषी भनी समूह विभाजन गरी विश्लेषण गर्दा निम्नअनुसार देखिन्छ :-

प्रस्तुत शोधकार्यमा नमूना छनोटमा परेका १०० जना विद्यार्थीलाई लैङ्गिक समूहमा विभाजन गर्दा छात्रतर्फ ५० र छात्रातर्फ ५० जना रहेका छन् । समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा छात्रहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमान भन्दा माथि ५४ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् । मध्यमानभन्दा माथि धेरै विद्यार्थीहरू भएकाले छात्रहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको मान्न सकिन्छ । त्यसै गरी समग्र मध्यमानलाई आधार मानेर छात्राहरूको पठनबोध क्षमतालाई दृष्टिगत गर्दा ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा माथि कम विद्यार्थीहरू देखिएकाले पनि यसलाई सन्तोषजनक मान्न सकिदैन ।

स्थानीयका आधारमा हेर्दा गाउँतर्फका पाँचओटा विद्यालयका ५० जना र नगरतर्फका पाँचओटा विद्यालयका ५० जना विद्यार्थीहरूनमूना छनोट गरिएको छ । जसमा समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मान्दा मध्यमानभन्दा माथि ४६ र मध्यमान भन्दा तल ५४ प्रतिशत पठनबोध क्षमता गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको रहेको छ भने समग्र मध्यमानलाई आधार मानेर हेर्दा नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमानभन्दा माथि ५६ प्रतिशत र तल ४४ प्रतिशत पठनबोध क्षमता रहेको देखिन्छ । उक्त तथ्याङ्कका आधारमा गाउँका विद्यार्थीहरू भन्दा नगरका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।

विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित संस्थागत विद्यालयहरू र समुदायद्वारा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरूबाट ५०,५० जना विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनमा नमूनाको रूपमा समावेश गरिएको छ । समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मान्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरू ५० प्रतिशत मध्यमान भन्दा माथि र ५० प्रतिशत मध्यमान भन्दा तल रहेको पाइन्छ । यसरी समग्र मध्यमानका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी मध्यमान भन्दा माथि र तल बराबर रहनुले पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको मान्न सकिन्छ । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ समग्र मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमान भन्दा माथि र ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमान

भन्दा तल रहेको छ । यहाँ मध्यमानभन्दा माथि धेरै र तल कम विद्यार्थीहरूको संख्या देखिनुले सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिको आधारमा हेर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फ ६३ जना र नेपाली विमातृभाषी तर्फ मगर भाषी २३ जना र नेवार भाषी ४ जना विद्यार्थीहरू नमूना छनोटमा लिइएको छ । समग्र मध्यमान ५६.९३ लाई आधार मानी विश्लेषण गर्दा नेपाली मातृभाषा हुने विद्यार्थीहरूमध्ये ४९ प्रतिशतको पठनबोध क्षमता मध्यमान भन्दा तल रहेको छ । यहाँ मध्यमान भन्दा माथि र तल देखिएकोले नेपाली भातृभाषी, विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई कमसन्तोषजनक मान्न सकिन्छ । त्यस्तै नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूतर्फ मगरभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमानभन्दा माथि ५२ प्रतिशत र तल ४८ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी नेवारी मातृभाषी हुने विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमान ५६.९३ भन्दा माथि ७५ प्रतिशत र तल २५ प्रतिशत रहेको छ । मध्यमानभन्दा माथि धेरै र तल थोरै विद्यार्थीहरू रहेकोले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

३.२.४ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

प्रस्तुत पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकको शोधकार्यमा नमूना छनोटमा परेका १०० जना विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई वस्तुगत एवम् वैज्ञानिक बनाउनको लागि उनीहरूको क्षमता र स्तरका आधारमा आवश्यकतानुसार परिचित वा दृष्टांश विषयवस्तुबाट पनि सामग्रीको निर्माण र छनोट गरी पठनबोध क्षमताको स्थितिको अध्ययन गरिएको छ, जसको विश्लेषण यसप्रकार रहेको छ :-

३.२.४.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ४

कूल संख्या	२५ % भन्दा कम		५०% भन्दा कम		७५% भन्दा कम		७५% भन्दा माथि	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१००	१	१	३२	३२	५२	५२	१५	१५

उपर्युक्त तालिकामा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनर विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको अवस्था देखाइएको छ । विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशतमा गणना गरी हेर्दा १०० जना विद्यार्थीहरू मध्ये २५ प्रतिशतभन्दा कम दृष्टांश पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको संख्या १ प्रतिशत देखिन्छ । २५ प्रतिशत भन्दा बढी र ५० प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको संख्या ३२ प्रतिशत देखिन्छ । त्यसैगरी ५० प्रतिशतभन्दा बढी र ७५ प्रतिशत भन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ५२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ र ७५ प्रतिशत भन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या १५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । माथिको तालिकामा देखाइएको तथ्याङ्कका आधारमा ५० प्रतिशत भन्दा बढी दृष्टांश पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ६७ प्रतिशत रहेकोले समग्र विद्यार्थीको दृष्टांश पठनबोध क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

३.२.४.२ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ५

कूल संख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	मध्यमान भन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१००	३२.०५	८.०३	६०	६०	४०	४०

उपर्युक्त तालिकामा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान र मानक विचलन दिइएको छ । जसअनुसार जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरू नमूना छनोटमा लिइएको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान ३२.०५ र मानक विचलन ८.०३ रहेको छ । समग्र दृष्टांश मध्यमान ३२.५ लाई आधारमा मानी हेर्दा मध्यमान भन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ६० प्रतिशत र मध्यमान भन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ४० प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमान भन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या उच्च र मध्यमान भन्दा तल पठनबोध क्षमता न्यून देखिएकोले दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको छ । त्यसैगरी मानक विचलन ८.०३ देखिनुले विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा एकरूपता नभएको पाइन्छ ।

३.२.४.३ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ६

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि	मध्यमानभन्दा तल
-------------	---------------	------------	------	----------------	-------------------	-----------------

		विचलन			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	३२.०५	८.०३	स्थानीयता					
			गाउँ	५०	२४	४८	२६	५२
			नगर	५०	२८	५६	२२	४४
			लिङ्ग					
			छात्र	५०	२६	५२	२४	४८
			छात्रा	५०	२५	५०	२५	५०
			विद्यालयको प्रकृति					
			सामुदायिक	५०	२७	५४	२३	४६
			संस्थागत	५०	२६	५२	२४	२८
			भाषिक पृष्ठभूमी					
			नेपाली	७३	३५	४८	३८	५२
			नेपाली विमातृभाषि	२७	१५	५५	१२	४५

माथिको तालिकामा पाल्पा जिल्लामा कक्षा सातमा अध्ययनरत १०० जना विद्यार्थीहरूलाई यो अध्ययनमा नमूनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । दृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान ३२.०५ रहेको छ भने समग्र मानक विचलन ८.०३ रहेको छ । उक्त मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विभिन्न समूहका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई केलाउँदा निम्नानुसार अवस्था देखिन्छ :-

स्थानीयताका आधारमा दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा नगरतर्फबाट ५० जना र गाउँतर्फबाट ५० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । उक्त पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानेर हेर्दा नगरतर्फका ५६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४४ प्रतिशत तल रहेका छन् । मध्यमान भन्दा माथि धेरै देखिएकाले उनीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी गाउँतर्फ ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता

मध्यमानभन्दा माथि र ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल देखिन्छ । मध्यमानभन्दा माथि र तलको अन्तर धेरै नदेखिएकाले दृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य रहेको देखिन्छ ।

लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई केलाउँदा छात्रा तर्फ ५० जना र छात्रातर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू नमूना छनोटमा परेका छन् । समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानेर हेर्दा छात्रातर्फ ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमान भन्दा माथि र ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमान भन्दा तल रहेका छन् । मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको प्रतिशतमा खासै अन्तर नरहेकाले सन्तोषजनक मान्न सकिन्छ । त्यसैगरी छात्रातर्फ समग्र मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि छात्राहरू ५० प्रतिशत र तलपनि ५० प्रतिशत नै देखिले छात्राहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य रहेको पाइन्छ ।

माथिको तालिकामा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा देखाइएअनुसार सामुदायिक विद्यालयतर्फ ५० जना र संस्थागत विद्यालयतर्फ ५० जना विद्यार्थीहरूलाई नमूनाका रूपमा छनोट गरिएको छ । समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानी हेर्दा संस्थागततर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि ५२ प्रतिशत र ४८ प्रतिशत मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा तल र माथिको अन्तर धेरै नभए तापनि दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको मान्न सकिन्छ । यसैगरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ र दृष्टांशको समग्र मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानी हेर्दा मध्यमान भन्दा माथि ५४ प्रतिशत र तल ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् र यसरी मध्यमानभन्दा माथि धेरै विद्यार्थीहरू रहेकोले दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिका हिसाबले विद्यार्थीहरूको नेपाली मातृभाषी रहेका छन् । नेपाली विभातृभाषी विद्यार्थीहरूको संख्या २७ जना रहेका छन् । दृष्टांशको समग्र मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषी हुने विद्यार्थीहरू मध्ये ४८ प्रतिशत मध्यमान भन्दा माथि रहेका छन् भने ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहेका छन् । यसरी दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल र माथिको अन्तर धेरै नभए पनि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कम भएको देखिन्छ । यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई समग्र मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ५५ प्रतिशत र तल ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका

छन् । उक्त तथ्याङ्कका आधारमा अदृष्टांशको मध्यमानभन्दा माथि धेरै विद्यार्थीहरू देखिएकाले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

३.२.५ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

प्रस्तुत पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकको शोधकार्यमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई वस्तुगत एवम् वैज्ञानिक बनाउनको लागि उनीहरूले नदेखेका, नपढेको कमपढेका, कमसुनेका आदि विषयवस्तुहरू विद्यार्थीहरूको स्तर र क्षमतालाई मध्यनजर गर्दै शोध परिचयको अध्ययन विधिमा उल्लेख गरिए अनुसार अदृष्टांश सामग्रीको रूपमा छनोट स्तरण गरी पठनबोध क्षमताको स्थितिको अध्ययन गरिएको छ जसको व्याख्या विश्लेषण यसप्रकार रहेको छ ।

३.२.५.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ७

कूल संख्या	२५ % भन्दा कम		५०% भन्दा कम		७५% भन्दा कम		७५% भन्दा माथि	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१००	३	३	३५	३५	४८	४८	१४	१४

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशतमा गणना गरी हेर्दा १०० जना नमूना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूमध्ये २५ प्रतिशत भन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको संख्या ३ प्रतिशत देखिन्छ भने २५ प्रतिशत देखि ५० प्रतिशत भन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ३५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । ५० प्रतिशत देखि ७५ प्रतिशतसम्म अदृष्टांश पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको संख्या प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने ७५ प्रतिशत भन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या १४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

उपर्युक्त तालिकामा ५० प्रतिशत भन्दा बढी अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूको संख्या अधिक रहेकोले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता पनि राम्रो रहेको देखिन्छ ।

३.२.५.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ८

कूल संख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	मध्यमान भन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१००	२७.०८	७.०८	४६	४६	५६	५६

प्रस्तुत तालिकामा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान र मानक विचलन दिइएको छ । जसअनुसार कुल १०० जना विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान २७.०८ लाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको संख्या ४६ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ५६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या कम देखिएकाले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको देखिन्छ ।

३.२.५.३ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ९

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	२७.०८	७.०८	स्थानीयता					
			गाउँ	५०	२३	४६	२७	५४
			नगर	५०	२६	५२	२४	४८
			लिङ्ग					
			छात्र	५०	२७	५४	२३	४६
			छात्रा	५०	२४	४८	२६	५२
			विद्यालयको प्रकृति					
			संस्थागत	५०	२८	५६	२२	४४
			सामुदायिक	५०	२५	५०	२५	५०
			भाषिक पृष्ठभूमी					
			नेपाली	७३	३४	४७	३९	५३
			नेपाली विमातृभाषी	२७	१४	५५	१२	४५

प्रस्तुत तालिकामा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनर विद्यार्थीहरूमध्ये नमूना छनोटमा परेका १०० जना विद्यार्थीहरूमा अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई स्थानीय, लिङ्ग, विद्यालयको प्रकृति र भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा अध्ययन गर्दा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान २७.०८ र मानक विचलन ७.०८ रहेको छ । मध्यमान र मानक विचलनलाई आधार मानी समूहगत रूपमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई निम्नानुसार विश्लेषण गर्न सकिन्छ :

स्थानीयताका दृष्टिले गाउँतर्फ ५० जना र नगरतर्फका ५० जना विद्यार्थीहरू समेटिएको छ । समग्र अदृष्टांश मध्यमान २७.०८ लाई आधार मानी हेर्दा गाउँतर्फका ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेकाले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता न्यून रहेको देखिन्छ । यसैगरी नगरतर्फ अदृष्टांश समग्र मध्यमान २७.०८ भन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ५२ प्रतिशत र ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमान भन्दा माथि धेरै विद्यार्थीहरू रहेकाले नगर क्षेत्रको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको मान्न सकिन्छ ।

लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा यस अध्ययनमा ५० जना छात्र र ५० जना छात्राहरू नमूना छनोटमा जनसंख्याको रूपमा समावेश गरिएको छ । अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान २७.०८ लाई आधार मानी हेर्दा छात्रतर्फ ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिन्छ । मध्यमान भन्दा माथि धेरै संख्या देखिएकाले छात्राहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक मान्न सकिन्छ । त्यसैगरी छात्रातर्फ विश्लेषण गर्दा समग्र अदृष्टांश पठनबोधको मध्यमानभन्दा माथि ४८ प्रतिशत र तल ५२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । मध्यमान भन्दा माथि कम र मध्यमानभन्दा तल केही धेरै देखिएकाले छात्राहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता छात्राहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता छात्रको भन्दा कम भएको देखिन्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिको आधारमा अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फ ७३ जना र नेपाली विमातृभाषी २७ जना विद्यार्थीहरूलाई नमूना छनोट गरी यस अध्ययनमा समावेश गरिएको छ । समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताभन्दा माथि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू ४७ प्रतिशत रहेका देखिन्छन् भने ५३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका देखिन्छ । मध्यमान भन्दा तल धेरै विद्यार्थीहरू रहेकाले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको

देखिन्छ । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूमा मध्यमानभन्दा माथि ५५ प्रतिशत र तल ४५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता देखिएकाले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोधक्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ ५० जना र सामुदायिक विद्यालयतर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान २७.०८ लाई आधार मानी हेर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ ५६ प्रतिशत अर्थात धेरै संस्थागत विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमान भन्दा माथि धेरै प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेकाले संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ ५० प्रतिशत विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहेको देखिन्छ, भने ५० प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा तल र माथिको प्रतिशत बराबर भएकाले सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ । मानक विचलनका आधारमा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता ७.०८ रहेकोले अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा समूहगत रूपमा एकरूपता पाइँदैन ।

३.३ तुलनात्मक विश्लेषण

प्रस्तुत शोधकार्य पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन रहेकोमा उक्त उद्देश्य पूर्तिको लागि सामुदायिक एवं संस्थागत र गाउँ एवम्, नगरबाट नमुना जनसंख्याको रूपमा ५० जना छात्र र ५० जना छात्राहरूलाई छनोट गरिएको छ । यसरी छनोट गरिएका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई गाउँ नगर, छात्र र छात्रा, संस्थागत र सामुदायिक नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूका बीचमा तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । तुलनात्मक विश्लेषणको लागि आवश्यकतानुसार विभिन्न तथ्याङ्क शास्त्रीय चरहरूलाई पनि उपयोग गरिएको छ, जुन यसप्रकार रहेको छ :

३.३.१ विभिन्न समूहबीच पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण

प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य पूर्तिका लागि पाल्पा जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूबाट नमूना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । माथि उल्लेखित तालिकाहरूको व्याख्या र विश्लेषणको आधारमा विभिन्न चरहरूबीच तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । साङ्ख्यिकीहरू प्रयोग गरी मध्यमान, मानक विचलन निकालेर भिन्न भिन्न चरहरूका बीच तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यमा Z परीक्षण गर्दा निम्न प्रकारका प्रक्रियाहरू अपनाइएको छ । गणना गरिएको Z को मान (क्याल्कुलेट भ्यालु जेड) मानभन्दा तालिकामा दिइएको Z को मान कम भएका दुई चरहरूबीचको क्षमता समान रहेको हुन्छ, त्यसैगरी गणना गरिएको Z को मानभन्दा तालिकामा दिइएको मान बढी भएमा दुई चरहरूबीचको क्षमता असमान रहन्छ (ढकाल, २०६८: ५१) । यहाँ Z को मान ०.५ सार्थक तह र तालिकीकरणमा १.९५ सँग तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

३.३.१.१ पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीचको तुलना

तालिका नं. १०

समूह	संख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	Z मान
छात्र	५०	५६.९२	५६.९३	७.३५	१०.९४	१.०८
छात्रा	५०	५५.३४		८.१०		

प्रस्तुत तालिकामा पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई लैङ्गिक आधारमा विभाजन गर्दा छात्रतर्फ ५० जना र छात्रातर्फ ५० जना विद्यार्थीहरूलाई नमूना छनोटगरी समावेश गरिएको छ । उक्त तालिकामा समग्र मध्यमान ५६.९३ रहेको छ भने समूहगत रूपमा छात्रहरूको मध्यमान ५६.९२ रहेको देखिन्छ भने छात्राहरूको मध्यमान ५५.३४ रहेको देखिन्छ ।

यसैगरी उक्त तालिकामा समग्र मानक विचलन १०.९४ छ भने समूहगत रूपमा हेर्दा छात्रतर्फ ७.३५ र छात्रातर्फ ८.१० मानक विचलन रहेको पाइन्छ ।

लैङ्गिकताका दृष्टिले समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानी छात्र र छात्राको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको पठनबोध क्षमता राम्रो देखिन्छ । अर्थात् समग्र मध्यमानबाट ०.७९ ले बढी छात्रहरूको र ०.०७ समग्र मध्यमानभन्दा कमी छात्राहरूको पठनबोध क्षमता रहेको देखिन्छ । यस अध्ययनमा समग्र मध्यमानका आधारमा हेर्दा छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको पठनबोध क्षमता बढी भएको देखिन्छ । यी दुवै समूहबीचको अन्तर केलाउदा Z को मान ०.०५ सार्थकताको तहमा तालिकामा अङ्कित १.९६सँग तुलना गरी हेर्दा गणनाको Z को मान १.०८ रहनुले लैङ्गिकताका आधारमा यी दुवै समूहबीचमा सार्थक अन्तर पाइदैन ।

३.३.१.२ पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगरबीच तुलना

तालिका नं. ११

समूह	संख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	Z मान
गाउँ	५०	५५.०४	५६.१३	८.२२	१०.९४	०.९२
नगर	५०	५७.२४		७.२१		

प्रस्तुत तालिकामा स्थानीयताका दृष्टिले पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने क्रममा नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको जम्मा संख्या ५० र गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको जम्मा संख्या ५० जना रहेका छन् । उक्त दुवै समूहका विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमान ५६.१३ देखिन्छ भने गाउँतर्फका मात्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५५.०५ र नगरतर्फका विद्यार्थीको मध्यमान ५७.२४ रहेको देखिन्छ । मानक विचलनलाई हेर्दा उक्त समूहको समग्र मानक विचलन

१०.९४ रहेको छ । गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ८.२२ रहेको छ भने नगरतर्फको मानक विचलन ७.२२ रहेको देखिन्छ ।

स्थानीयताका दृष्टिले समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानी गाउँ र नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा नगरतर्फका विद्यार्थीको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमान भन्दा १.११ले बढी देखिन्छ भने गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमानभन्दा १.०९ ले कमी रहेको देखिन्छ । यसरी समग्र मध्यमानका तुलनामा गाउँतर्फको १.०९ ले कम र नगरतर्फको मध्यमान १.११ले बढी रहेकोले नगरतर्फको पठनबोध क्षमता राम्रो देखिन्छ । यी दुवै समूहको अन्तर केलाउनका लागि Z मान ०.०५ सार्थक तहमा तालिकामा अङ्कित १.९६ सँग तुलना गरी हेर्दा गणनाको Z को मान ०.९२ रहनुले स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगरबीचका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा अन्तर रहेको देखिदैन ।

३.३.३.३ पठनबोध क्षमतामा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूबीच तुलना

तालिका नं. १२

समूह	संख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	Z मान
सामुदायिक	५०	५४.७०	५६.१३	७.५६	१०.९४	१.१९
संस्थागत	५०	५७.५६		७.८९		

प्रस्तुत तालिकामा पाल्पा जिल्लाका नमूना छनोटमा परेका संस्थागत रूपमा संचालित ५ ओटा विद्यालयहरू र सामुदायिक रूपमा सञ्चालित ५ ओटा विद्यालयहरूबाट ५०- ५० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधि नमुना छनोटका रूपमा समावेश गरिएको छ । समग्र मध्यमान ५६.१३ रहेको छ भने संस्थागत विद्यालयहरूतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५७.५६ र सामुदायिक तर्फका विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५४.७० रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी उक्त समूहहरूबीचको समग्र मानक विचलन १०.९४ रहेको देखिन्छ भने

समूहगत रूपमा संस्थागत विद्यालयहरूको मानक विचलन ७.८९ रहेको देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ७.५६ रहेको देखिन्छ ।

विद्यालयको प्रकृतिका दृष्टिले समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा समग्र मध्यमान भन्दा १.४३ ले बढी संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको रहेको देखिन्छ भने समग्र मध्यमानभन्दा १.४३ ले कमी सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता रहेको देखिन्छ । यसरी सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता संस्थागत विद्यालयको तुलनामा कमी रहेको देखिन्छ । यी दुवै समूहको अन्तर केलाउनका लागि Z को मान ०.०५ सार्थक तहमा तालिकामा अङ्कित १.९६ सँग तुलना गरी हेर्दा गणनाको Z को मान १.१९ रहनुले संस्थागत र सामुदायिक दुवै विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा अन्तर रहेको देखिदैन ।

३.३.३.४ पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र मगरभाषी विद्यार्थीहरूबीच तुलना

तालिका नं. १३

समूह	संख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	Z मान
नेपाली मातृभाषी	७३	५५.९४	५६.१३	९.२३	१०.९४	२.४५
मगर मातृभाषी	२३	५६.२६		५.४७		

प्रस्तुत तालिकामा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको संख्या ७३ जना रहेको छ भने मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूको संख्या २३ जना रहेको छ । समग्र मध्यमान ५६.९३ रहेको छ । नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५५.९४ रहेको छ भने मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५६.२६ रहेको छ । समग्र विद्यार्थीहरूको मानक विचलन १०.९४ रहेको छ । नेपाली मातृभाषीतर्फ मानक विचलन ९.२३ रहेको छ भने मगर मातृभाषीतर्फका विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ५.४ रहेको छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले समग्र मध्यमान ५६.९३ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमान भन्दा ०.९९ ले कमी रहेको देखिन्छ भने मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमान भन्दा ०.९३ ले माथि रहेको देखिन्छ । यसरी समग्र मध्यमानसँग तुलना गर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता भन्दा मगरमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता बढी र राम्रो रहेको देखिन्छ । यी दुवै समूहको अन्तर केलाउनका लागि Z को मान ०.०५ सार्थक तहमा तालिकामा अङ्कित १.९६ सँग तुलना गरी हेर्दा गणनाको Z को मान २.४५ रहनुले भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र मगर मातृभाषी आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा अन्तर रहेको देखिन्छ ।

३.३.३.५ पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूबीच तुलना

तालिका नं. १४

समूह	संख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	Z मान
नेपाली मातृभाषी	७३	५५.९४	५६.९३	९.२३	१०.९४	१.८६

नेवारी	४	५८.७५		२.१३		
मातृभाषी						

प्रस्तुत तालिकामा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको संख्या ७३ जना रहेको छ भने नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरूको संख्या ४ जना रहेको छ । त्यसैगरी समग्र मध्यमान ५६.१३ रहेको छ भने नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५५.९४ रहेको छ । नेवार मातृभाषी विद्यार्थीको मध्यमान ५८.७५ रहेको देखिन्छ । समग्र मानक विचलन १०.९४ रहेको छ भने नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मानक विचलन ९.२३ रहेको छ भने नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मानक विचलन २.१३ रहेको देखिन्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमानभन्दा ०.१९ तल रहेको देखिन्छ भने नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमानभन्दा २.६२ ले बढी रहेको छ । यसरी नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू र नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोधको तुलना गर्दा नेवार मातृभाषी विद्यार्थीको पठनबोध क्षमता नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको भन्दा बढी भएको देखिन्छ । यी दुवै समूहको अन्तर केलाउनको लागि Z को मान ०.०५ सार्थक तहमा तालिकामा अङ्कित १.९६ सँग तुलना गर्दा गणनाको Z को मान १.८६ रहनुले भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू र नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता खासै अन्तर नरहेको देखिन्छ ।

३.३.३.६ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना

तालिका नं. १५

विद्यार्थीहरूको संख्या १००	दृष्टांश उद्धरण	अदृष्टांश
मध्यमान	३२.०५	२७.०८
मानक विचलन	८.०३	७.०८

Z को मान	१.७८	
----------	------	--

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको समग्र संख्या १०० रहेको छ । समग्र दृष्टांश उद्धरणको पठनबोधतर्फको मध्यमान ३२.०५ र अदृष्टांश उद्धरणको पठनबोधतर्फको मध्यमान २७.०८ रहेको छ । यसरी दुवै तर्फका मध्यमानलाई हेर्दा विद्यार्थीहरूको पठनबोधको मध्यमान अदृष्टांशको भन्दा दृष्टांशको धेरै भएकाले दृष्टांशको पठनबोध क्षमता राम्रो र बढी भएको देखिन्छ । यसैगरी दृष्टांशको मानक विचलन ८.०३ र अदृष्टांशको ७.०८ रहेको देखिन्छ र दृष्टांश र अदृष्टांश उद्धरणको पठनबोध क्षमताको अन्तर केलाउदा Z को मान ०.०५ सार्थक तहमा तालिकामा अङ्कित १.९६ मा तुलना गर्दा गणनामा १.७८ आएको छ गणना गर्दा आएको मान तालिकामा अङ्कित मान भन्दा कम आएकाले पठनबोध क्षमतामा खासै अन्तर नरहेको देखिन्छ ।

३.४ निष्कर्ष

पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरू पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशत भन्दा माथि रहेको देखिन्छ भने यसैगरी मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मान्दा ५१ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमान भन्दा माथि रहेको छ । मध्यमानका आधारमा गाउँका भन्दा नगरमा, भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूकोभन्दा मगर र नेवार मातृभाषीको, सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको, गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको भन्दा दृष्टांश उद्धरणको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।

विभिन्न समूहलाई Z परीक्षणका सहायताले तुलना गरिएको छ । Z को मान ०.०५ र सार्थक तहमा हेर्दा १.९६ रहेको छ । गणना गरिएको Z को मान १.९६ भन्दा तल रहेमा तुलना गरिएका दुई समूहहरूबीच अन्तर नरहेको र १.९६ भन्दा माथि भएमा ती समूहबीच सार्थक अन्तर रहेको देखिन्छ । यसै आधारमा सामुदायिक र संस्थागत, नगर र गाउँ, छात्र र छात्रा, दृष्टांश र

अदृष्टांश नेपाली मातृभाषी र मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूबीच पठनबोध क्षमतामा अन्तर नरहेको देखिन्छ ।

परिच्छेद चार

उपसंहार तथा निष्कर्ष

४.१ उपसंहार

बोध 'बोध्' धातुमा धञ् (अ) प्रत्यय लागेर बनेको शब्द हो । यसको अर्थ बुझ्नु हुन्छ । मौखिक लिपिबद्ध तथा मुद्रित सामग्रीहरूलाई सुनेर बोध गर्ने कार्यलाई श्रुतिबोध र पढेर बोध गर्ने कार्यलाई पठनबोध भनिन्छ । पठनबोधलाई दुई उपखण्डमा विभाजन गरेर अध्ययन गर्न सकिन्छ । ती हुन् संस्वर पठनबोध र मौन पठनबोध पाठ्य सामग्रीलाई सस्वर प्रसारण गरेर बोध गर्ने कार्य सस्वर पठनबोध हो भने मनमनै पढेर त्यस भित्रका ज्ञान एवम् सूचनालाई बोध गर्ने कार्य मौनपठनबोध हो । विभिन्न ज्ञान, विज्ञान, भाषा, साहित्य, संस्कृति, आर्थिक, सामाजिक राजनीतिक आदि विषयवस्तुहरू लिपिबद्ध रूपमा आएका हुन्छन् । यी सबैको बोध गर्ने कार्य नै पठनबोध भएकाले ज्ञान आर्जनको लागि पठनबोधको ठूलो महत्त्व रहेको हुन्छ । पठनबोधलाई अभिधात्मक, व्याख्यात्मक, समीक्षात्मक र सृजनात्मक गरी चार तहमा अध्ययन गर्न सकिन्छ । पठनबोध विकासका लागि प्रयोग गरिने सामग्रीहरू विद्यार्थीको स्तर, क्षमता, तह, रुचि आदिका आधारमा छनोट र स्तरण गरी आवश्यकता अनुसार दृष्टांश र अदृष्टांश दुबै विषयवस्तुहरूबाट गराउनु पर्दछ । पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू : पाठ्यसामग्री, सिकारुको शारीरिक, मानसिक र संवेगात्मक अवस्था, उत्प्रेरणा, तत्परता, अभ्यास र वातावरण आदि रहेका छन् ।

प्रस्तुत पाल्पा जिल्लाको कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशतभन्दा माथि रहेको छ भने नमूना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमान ५६.१३ रहेको छ । समग्र मध्यमानका आधारमा गाउँमा भन्दा नगरमा, भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषीको भन्दा नेपाली विमातृभाषीका विद्यार्थीहरूको सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको, अदृष्टांश उद्धरणको भन्दा दृष्टांश र उद्धरणको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको छ । विभिन्न समूहको Z परीक्षणका सहायताले तुलना गर्दा Z को मान ०.०५ र सार्थक तहमा तालिकामा १.९६ रहेको छ । यही सार्थक तहमा तुलना गरी हेर्दा सामुदायिक र संस्थागत, नगर र गाउँ, छात्र र छात्रा, दृष्टांश र अदृष्टांश, नेपाली मातृभाषी र मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूबीच पठनबोध क्षमता सार्थक अन्तर नरहेको देखिन्छ ।

४.२ निष्कर्ष

पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका पठनबोध सम्बन्धी प्रस्तुत शोध अध्ययनबाट निम्नप्रकार पस्तुत गरिएको छ :-

- । बोध शब्द 'बुध' धातुमा 'धञ (अ)' प्रत्यय लागेर बनेको हो जसको अर्थ बुझ्नु हुन्छ । लिपिबद्ध तथा मुद्रित सामग्रीलाई पढेर बोध गर्ने कार्यलाई पठनबोध भनिन्छ । पठनबोधलाई सस्वर र मौन गरी दुई वर्गमा विभाजन गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ ।
- । समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अवस्थालाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशत भन्दा माथि रहेकाले समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- । समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई मध्यमान ५६.९३ का आधारमा विश्लेषणा गर्दा ४९ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल र ५१ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहेकाले पनि समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई सन्तोषजनक मान्न सकिन्छ ।
- । स्थानीयताका आधारमा समग्र मध्यमानलाई आधार मानी अध्ययन गर्दा नगर तर्फका विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि ५६ र तल ४४ प्रतिशत छ भने गाउँतर्फ मध्यमानभन्दा माथि ४६ र तल ५४ प्रतिशत देखिनुले गाउँका विद्यार्थीका तुलनामा नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध राम्रो रहेको देखिन्छ ।
- । लैङ्गिक दृष्टिले समग्र पठनबोध क्षमताको मध्यमान ५६.९३ लाई आधार मान्दा मध्यमानभन्दा माथि ४८ र तल ५२ छात्राहरूको पठनबोध क्षमता र समग्र मध्यमान ५६.९३ भन्दा माथि ५४ र तल ४६ प्रतिशत छात्राहरूको पठनबोध क्षमता रहनुले छात्राको भन्दा छात्रको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- । विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा समग्र मध्यमान ५६.९३ लाई आधार मानी अध्ययन गर्दा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता समग्र मध्यमानभन्दा माथि ५० र तल ५० प्रतिशत रहेको छ भने सामुदायिक विद्यालयतर्फ समग्र मध्यमान भन्दा माथि ५२ र तल ४८ प्रतिशत पठनबोध क्षमता रहनुले संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीकोभन्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको राम्रो देखिन्छ ।

-) भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा समग्र मध्यमान ५६.१३ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषा हुने विद्यार्थीहरू समग्र मध्यमानभन्दा माथि ४९ र तल ५१ प्रतिशत रहेका छन् भने मगर मातृभाषीतर्फ समग्र मध्यमानभन्दा माथि ५२ र तल ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता रहेको छ । त्यसै गरी नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरूतर्फ समग्र मध्यमान ५६.१३ का आधारमा मध्यमानभन्दा माथि ७५ र तल १५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् । नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको तुलनामा मगर र नेवार मातृभाषी विद्यार्थीहरू समग्र मध्यमानभन्दा माथि धेरै भएकाले उनीहरूको पठनबोध क्षमता राम्रो भएको देखिन्छ ।
-) समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई मध्यमान ३२.०५ का आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ६० र तल ४० प्रतिशत रहेकाले बढी विद्यार्थीको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
-) समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको अवस्थालाई मध्यमान २७.०८ लाई आधार मानी हेर्दा ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा तल धेरै विद्यार्थीहरू रहनुले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर देखिन्छ ।
-) विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा दृष्टांश पठनबोधको मध्यमान ३२.०५ लाई आधार मानी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयका ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी सस्थागत विद्यालयतर्फ ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता धेरै देखिएकाले दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
-) स्थानीयताका आधारमा दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरू ४८ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ५२ प्रतिशत विद्यार्थी मध्यमानभन्दा तल रहेको छ । भने नगरतर्फ मध्यमानभन्दा माथि ५६ प्रतिशत र तल ४४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता भएकाले गाउँतर्फका भन्दा नगरका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
-) समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ५० प्रतिशत भन्दा माथि ६२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेकोले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

- १) Z को मान ०.०५ सार्थक तह र तालिकामा अङ्कित १.९६ मानभन्दा तल भएकाले निम्न कुराहरूको पुष्टि गरेको छ ।
- २) विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीच अन्तर रहेको देखिदैन ।
- ३) भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र मगर मातृभाषी विद्यार्थीका बीचमा अन्तर रहेको देखिन्छ ।
- ४) लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीच अन्तर रहेको देखिदैन ।

४.३ सुझाव

पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनर विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा गरिएको यस अध्ययनको निष्कर्षका आधारमा यससँग सम्बन्धित निम्नलिखित सुझावहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- १) विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि सम्बन्धित तहमा राखिने पाठहरू विद्यार्थीको स्तर, रुचि, बौद्धिकता, आवश्यकता आदिका आधारमा निर्धारण गरिनु पर्दछ ।
- २) संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयमा पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि विद्यार्थीहरूलाई पाठ्यपुस्तकका अलावा पुस्तकालय र वाचनालयका विभिन्न स्तर सापेक्ष सामग्रीको प्रयोग गरी परीक्षण गर्नु पर्दछ ।
- ३) पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि निर्माण गरिने पाठ्यसामग्रीहरूलाई विद्यार्थीहरूको क्षमता र स्तर अनुसार लम्बीय र चक्रीय आधारमा स्तरण र छनोट गरिएका हुनुपर्दछ ।
- ४) पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि विद्यार्थीहरूको चापलाई व्यवस्थापन गरी विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरू, पत्रपत्रिका आदिको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- ५) नेपाली भाषा विषयप्रतिको गलत धारणाका कारण जुनसुकै विषयका शिक्षकहरूद्वारा शिक्षण गर्ने चलनको अन्त्य गरी तालिम प्राप्त विषयगत शिक्षकबाट मात्र शिक्षण गरिनु पर्दछ ।

- ६) नेपाली विषयको शिक्षण गर्दा प्रायः परम्परागत निगमनात्मक विधि र शिक्षक केन्द्रित विधिको स्थानमा आगमनात्मक र विद्यार्थी केन्द्रित विधिहरू अपनाउनु पर्दछ ।
- ७) कक्षा शिक्षणमा शिक्षक मात्र सक्रिय नभएर सबै विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय बन्ने वातावरण सिर्जना गर्न तत् अनुसारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
- ८) नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई पनि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू सरह अगाडि ल्याउनका लागि सकेसम्म अध्ययनमा सक्रियता बढाउन प्रेरित गर्नुपर्दछ ।
- ९) बिना शैक्षिक सामग्री शिक्षण सिकाइ कार्यक्रमलाप गर्ने परिपाटीको अन्त्य गरी शैक्षिक सामग्रीको निर्माण गर्न विद्यार्थीहरूलाई पनि उत्प्रेरित गर्ने ।
- १०) पठनबोध क्षमताको विकासको लागि तल्लो तहदेखि नै विषयवस्तु चयन गर्दा स्थानीयता, लिङ्ग, भाषा, उमेर, कक्षा, तह, तराई, पहाड, हिमाल, हुँदा खाने, हुने खाने सबैलाई उपयुक्त हुने हिसाबले छनोट गर्नु पर्दछ ।
- ११) विद्यार्थीहरूलाई अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको विकास गर्नका लागि आवश्यक सन्दर्भ पुस्तक तथा पत्रपत्रिका विद्यालयमा उपलब्ध गराई उनीहरूलाई स्वअध्ययनप्रति प्रेरित गर्नुपर्दछ ।
- १२) भाषिक सीपको विकासका लागि कक्षा कार्यक्रमलापमा पनि पठनबोध सम्बन्धी क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
- १३) भाषिक सीप विकासको लागि पठनबोध क्षमता अति आवश्यक भएको कुरालाई मध्यनजर गरी पाठक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माणका क्रममा पठनबोध सम्बन्धी क्रियाकलाप समावेश गरिनु पर्दछ ।
- १४) सीमान्तकृत, पिछडिएकावर्ग, दलित, अपाङ्ग असाहय, विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको विकासको लागि विद्यालय, अभिभावक र अन्य सरोकारवालाहरूले निःशुल्क पाठ्यपुस्तक खाजा, पोशाक, छात्रवृत्ति, छात्रावास र शैक्षिक सामग्रीको व्यावस्था मिलाइदिनु पर्दछ ।
- १५) फूसदको समयमा मात्र विद्यालयमा आफ्ना बालबालिका पढाउने अभिभावकलाई शिक्षाको महत्त्वबारे जनचेतना फैलाउने कार्यहरू गर्दै त्यस्ता विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा आउने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्दछ ।

४.४ शैक्षिक प्रयोजन

प्रस्तुत पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको अध्ययनरत शीर्षकमा गरिएको यो शोध कार्य पश्चात कुनै न कुनै तहबाट पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धि र विकास कार्यका लागि शैक्षिक उपाद्यता रहने कुरा निश्चित नै रहेको छ । कुनै पनि शैक्षिक अध्ययन तथा अनुसन्धानपछि त्यसको प्रयोजन निश्चित रूपले सम्बन्धित तह वा स्तरमा हुने गर्दछ । विद्यार्थीहरूका लागि निर्धारण गरिएका विषयवस्तुहरू सम्बन्धित तहका लागि के कति मात्रामा उपयुक्त छ भनी निर्धारण गर्नका लागि पठनबोध परीक्षण नै सर्वोत्तम माध्यम हो । विद्यार्थीको स्तर, क्षमताको प्रतिकूल शैक्षिक सामग्री निर्माण गरियो भने सम्पूर्ण शिक्षामा गरिएको लगानी खेर जान्छ ।

प्रस्तुत शोध कार्यको शैक्षिक प्रयोजन विशेष गरी पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक शिक्षक निर्देशिका निर्माताहरूका लागि, विमातृभाषी, मातृभाषी, सुगम, दुर्गम, हुँने खाने, हँदा खाने, गाउँ, सहर सबैलाई समेट्ने गरी उपयुक्त हुने खालको पाठ्यवस्तुको छनोट र स्तरण गर्नका लागि मुख्य सहयोग पुग्ने देखिन्छ भने शिक्षकहरूका लागि विद्यालयमा अनियमित हुने पिछ्छाडिवर्ग, दलित, अपाङ्ग, सडक बालबालिका समेतलाई उपयुक्त हुने शैक्षिक वातावरण सिर्जना गर्दै पाठ्यसामग्रीको छनोट, योजना र कार्यन्वयन गर्नको लागि ठूलो महत्त्व पुग्ने देखिन्छ ।

४.५ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू

- १) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सस्वर पठनबोध क्षमताको अध्ययन,
- २) कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पद्यांशको पठनबोध क्षमताको अध्ययन,
- ३) छात्रछात्राहरूमा पठनबोध क्षमतामा फरक हुने कारणहरूको अध्ययन,
- ४) आधारभूत तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन,
- ५) कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन,
- ६) कक्षा दशमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिबोध क्षमताको अध्ययन,
- ७) कक्षा बाह्रमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिबोध सम्बन्धी अध्ययन,

८) पहाड र तराइमा पठनबोध क्षमतामा फरक हुने कारणको अध्ययन र

९) नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषी विद्यार्थीहरूबीच पठनबोध क्षमतामा फरक आउनुको कारण सम्बन्धी अध्ययन ।

सन्दर्भसामग्री

अधिकारी, हेमाङ्गराज, (२०६३), भाषाशिक्षण : केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

_____ , (२०६७), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

_____ र बट्टीविलास, (२०६३), प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।

खड्का, हेमन्त, (२०६४), माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

खनाल, पेशल, (२०६०), शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति, काठमाडौं : स्टुडेन्ट्स बुक्स पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।

गौतम, गुरुप्रसाद, उपाध्याय, (२०६०), कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

घिमिरे, विष्णुहरि, (२०५६), हाम्रो नेपाली किताब कक्षा आठको बोधगम्यता अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

ज.ब.रा., स्वयंप्रकाश र अन्य, (२०५८), शिक्षामा मापन र मूल्याङ्कन, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

ज्ञवाली, कृष्णप्रसाद, (२०६३), कक्षा दसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

ढकाल, कलाधर, (२०६८), पाल्पा जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, पाल्पा ।

दुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल, (२०६३) भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद, (२०४९), नेपाली अध्ययन र अभिव्यक्ति, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, (२०५७), निम्न माध्यमिक तहको पाठ्यक्रम, भक्तपुर, सानोठिमी ।

_____ , (२०५७), नेपाली शिक्षक निर्देशिका कक्षा १०, भक्तपुर, सानोठिमी ।

_____ , (२०६५), हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ७, भक्तपुर, सानोठिमी ।

पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (सम्पा.), (२०६०), नेपाली बृहत् शब्दकोश, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पौडेल, दुर्गादेवी, (२०६४), लमजुङका कक्षा आठमा अध्ययनर विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

बन्धु, चूडामणि, (२०५२), अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

भण्डारी, पारसमणि, (२०६५), स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण, काठमाडौं : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

_____ र अन्य, (२०६८), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन ।

राई, शंकरकुमार, (२०३९), दसौं श्रेणीमा अध्ययन विद्यार्थीहरूको मौन पठनबोध एक अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

लामिछाने, यादवप्रसाद, (२०५८), नेपाली भाषा शिक्षण परिचय, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, केदारप्रसाद, (२०५२), प्राथमिक तहमा नेपाली भाषा विषयका सरकारी पाठ्यपुस्तकको बोधगम्यतासम्बन्धी अध्ययन, अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

शर्मा, केदारप्रसाद र माधवप्रसाद पौडेल, (२०६७), नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, तारानाथ र जे.आर. रिमाल, (२०६७), हामी सबैको नेपाली, काठमाडौं : नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्र ।

शर्मा, वसन्तकुमार, (२०६५), सङ्क्षिप्त नेपाली शब्दसागर, काठमाडौं : शब्दार्थ प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, (२०५२), शोधविधि, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

शाक्य, रेणुका, (२०३९), पठनबोध एक अध्ययन (सामाजिक कथा विधा कक्षा आठ), अप्रकाशित शिक्षा स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

सुब्बा, खगेन्द्र र रामचन्द्र खनाल, (२०६०), रसिलो नेपाली भाग-पाँच, काठमाडौं : अथराई प्रकाशन ।

परिशिष्ट 'क'

पाल्पा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन

अध्ययनका लागि प्रयोगमा ल्याइएका प्रश्नहरू

विद्यालयको नाम : मिति :

विद्यार्थीको नाम : छात्र () छात्रा ()

विद्यालयको किसिम : सामुदायिक () संस्थागत () जाति :

मातृभाषा : उमेर :

१. तलका अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूका सबैभन्दा उपयुक्त उत्तरमा रेजा

(V) चिन्ह लगाउनुहोस् :

एकदिन अब्राहम लिङ्कन नजिकैको सहरमा घुम्न गएका थिए । त्यहाँ उनले मानिसको घाँटीमा पशुलाई भैं दाम्लाले बाँधी विक्री गरिरहेको दृश्य देखे । त्यसताका कालाजातिका मानिसको पशुहरूभैं मोलतोल हुन्थ्यो अनि विक्री गरिन्थ्यो । मानिसबाट मानिसलाई पशुतुल्य बेचबिखन भएको देख्दा यिनलाई ज्यादै दुःख लाग्यो । कुनै पनि मानिसबाट भएको यस्तो दुर्व्यवहार सम्पूर्ण मानवजातिकै निमित्त अभिशाप हो । गरिब, असहाय र निमुखामाथि भएको अन्यायलाई जर्दैदेखि

उखेल्लु नै मानव कल्याण हो । मान्छेले मान्छेलाई दास बनाउने प्रथालाई निर्मूल गर्ने सङ्कल्प पनि यिनले गरे । यो प्रथालाई सजिलैसँग उखेलेर फ्याँक्न सम्भव थिएन । यसका लागि सबैमा यो प्रथा असल होइन भन्ने कुराको चेतना जगाउनु आवश्यक थियो । लिङ्कन ठाउँठाउँमा यसको विरोध गर्दै हिँडे । उनले दासप्रथा उन्मूलन गर्न सबैलाई आह्वान गरे । गरिब, निमुखा र सचेत मानिसहरू यिनका कुरा र विचार मन पराउँथे । सामन्तवर्गले भने यस्तो कुरा किन मन पराउँथे र ।

(१) अब्राहम लिङ्कन किन दुःखी भए ?

(क) सहरमा घुम्न जान परेकाले

(ख) आफ्नो नाम अब्राहम लिङ्कन भएकोले

(ग) मानिसलाई पशुभैँ देख्दा

(घ) कालाजातिका मानिसलाई देख्दा

(२) अभिशाप शब्दको अर्थ के हो ?

(क) आशिर्वाद

(ख) सुख

(ग) साँफ

(घ) सराप

(३) अब्राहम लिङ्कनले के सङ्कल्प गरे ?

(क) अमेरिकालाई एक गर्ने

(ख) सरकार छाड्ने

(ग) दासप्रथा निर्मूल गर्ने

(घ) राज्य छुट्याउने

(४) अब्राहम लिङ्कनलाई क-कसले साथ दिन्थे ?

(क) सामन्त वर्गले

(ख) गरिब, निमुखा र सचेत मानिसहरूले

(ग) अमेरिकी सबै जनताले

(घ) दलालहरूले

(५) दास कसलाई भनिन्छ ?

(क) कमारो (ख) चमेरो

(ग) कमेरो (घ) समारोह

(६) दासहरू कस्ता थिए ?

(क) सुखी (ख) धनी

(ग) गरिब (घ) सरिप

(७) उन्मूलन शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्दा कुन हुन्छ ?

(क) लिङ्कनले दासप्रथा उन्मूलन गर्दैछन्

(ख) लिङ्कनले दासप्रथा उन्मूलन गर्नेछन्

(ग) लिङ्कनले दासप्रथा उन्मूलन गरेका थिए

(घ) लिङ्कनले दासप्रथा उन्मूलन गर्दै हुनेछन्

(८) सामन्त वर्ग कसलाई भनिन्छ ?

(क) निमूखा वर्ग (ख) जमिन्दार वर्ग

(ग) सचेत वर्ग (घ) नेता वर्ग

(९) आह्वान शब्दको अर्थ के हो ?

(क) पठाउने काम (ख) उठाउने काम

(ग) बोल्ने काम (घ) सुताउने काम

(१०) दासप्रथा कस्तो प्रथालाई भनिन्छ ?

(क) पशुसरह मानिसलाई किनवेच गर्ने प्रथा

(ख) पशु किनवेच गर्ने प्रथा

(ग) धनीलाई किनवेच गर्ने प्रथा

(घ) सामान किनवेच गर्ने प्रथा

२. तल दिइको अनुच्छेदका खाली ठाउँमा हटाइएका शब्दहरू भर्नुहोस् :

पीपल धार्मिक महत्त्वका दृष्टिले पनि बडो आदर गरिन्छ । कसैले त विष्णु भगवानको स्वरूप भनी श्रद्धा गर्छन् । कोही रुखकाटेमा ठूलो पाप लाग्छ पनि भन्छन् । खास गरी धर्मावलम्बीहरू पूजा गरेर यसलाई जल चढाएमा आरती गरेमाकष्ट आदि नाश हुन्छन् भन्ने विश्वास गर्छन् । पीपल र पशुपंक्षीका लागि निकै लाभदायी छ । आजको वैज्ञानिक पनि यसको धेरै महत्त्व छ । यसबाट प्राणीहरूलाई अक्सिजन हुन्छ । यसको छायामा बस्नेहरू दीर्घजीवी र बुद्धिमान् हुन्छन् । बोक्रा र फलबाट विभिन्न रोगका लागि औषधि बनाइन्छ । जराका बोक्राहरू लुतोजस्ता छालाको रोगमा प्रयोग गरिन्छन् । यस्तैपातहरू पनि चर्मरोगको उपचारका लागि उपयोगी हुन्छन् । पाकेका फल पनि औषधीका रूपमा लाग्छ ।

हरिया	जरा	यसलाई	रोग	हिन्दू
काट्नुहुन्न	दृष्टिकोणले	प्राप्त	यसका	मानिस

३. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूका सबैभन्दा उपयुक्त उत्तरमा रेजा

(v) चिन्ह लगाउनुहोस् :

आमा गनगनाउँदै घरभित्र पस्नुभयो र हातमा तौलिया लिएर फर्कनुभयो । हिजो बेलुका आमाका थुप्रै साथीहरू घरमा आउनुभएको थियो । उहाँहरू फर्केपछि आमाले मलाई गिलासहरू बटुलेर जुठेल्लामा लैजान अह्राउनुभयो । गिलासहरू बटुलेर जुठेल्लामा लाँदै थिएँ । मेरा हातबाट

गिलासहरू चिप्लिएर भूइँमा बजारिए । “खन्द्राड-भक्त्याम !” ‘सौरभ’ आमा भान्सा कोठाबाट हतारिँदै आइपुग्नुभयो “के गयो हँ” म कालोनिलो हुँदै बोल्न थालें “अनि कि ... म गिलासहरू उठाउँदै थिएँ । मलाई कतिवटा गिलास एकसाथ ठड्याउन सकिन्छ भन्ने जान्न मन लाग्यो । मैले सबै गिलासहरू एउटै चाडमा ठड्याउन पनि सकें । तर ... तर त्यति बेलै एक भोक्का हावा पस्यो मैले समात्नु अगावै गिलासहरू लडाइहाल्यो ।” के रे के रे ? ढाँट कुरा गछौँ ? आमाको अनुहारमा रिसका धर्काहरू एकाएक कोरिए । “माफ गर्नुहोला आमा ! मैले गल्तीले गिलासहरू फुटे र गिलास फुटेकोमा मलाई पनि नराम्रो लागिरहेछ आमा !” आमाको अनुहार मायालु बनिहाल्यो । तापनि आमा गनगनाउँदै फुटेका गिलासका टुक्राहरू उठाउन थाल्नुभयो । मैले पनि आमालाई टुक्राहरू बटुल्न सघाएँ । मेरी आमा मैले ढाँट्ने प्रयास गरेको थाहा पाउनुभयो भने रिसले आगो हुनुहुन्छ । मलाई फेरि बलसक्तो फुटबल हान्ने इच्छा भयो । म हान्न पनि तयार भइहालें । मलाई भल्याँस्स अस्तिको घटनाको सम्झना भयो । फेरि अर्को भ्यालको सिसा फुट्यो भने ? त्यसो भयो भने आमा पक्कै दुःखी हुनुहुन्छ । यही सम्भेर मैले फुटबल उठाएँ र बाटापारिको ठूलो चौरतिर लम्कें ।

(१) आमा के गर्दै घर पस्नुभयो ?

(क) दिक्क मान्दै (ख) कचकचाउँदै

(ग) धक्क पर्दै (घ) चिच्याउँदै

(२) सौरभको स्वभाव कस्तो छ ?

(क) एकोहोरो (ख) अत्तेरी

(ग) उत्सुक (घ) हुस्सु

(३) कति बेला आमाले गिलास बटुल्न अह्वाउनुभयो ?

(क) आमाका साथीहरू आउनुअघि (ख) आमाका साथीहरू आएपछि

(ग) आमाका साथीहरू गएपछि (घ) आमाका साथीहरूबीच गफ शुरु भएपछि

(४) गिलासहरू के कारणले फुटे ?

(क) हावाले हल्लाएर

(ख) हातबाट फुत्केर

(ग) चाड ठूलो भएर

(घ) आफै भूँइँमा चिप्लिएर

(५) जुठेल्लामा के गरिन्छ ?

(क) भाँडा सुकाइन्छ

(ख) भाँडा माभिन्छ

(ग) हात चुठिन्छ

(घ) हात धोइन्छ

(६) 'ढाँट कुरा गछौँ' भन्ने वाक्यलाई अर्को तरिकाले कसरी भन्न सकिन्छ ?

(क) दिक्क पार्न खोज्छौ

(ख) फकाउन खोज्छौ

(ग) भुटो कुरा गछौँ

(घ) पीर पार्न खोज्छौ

(७) आमाका अनुहारमा के देखिए ?

(क) रिसका धर्काहरू

(ख) खुसीका रेखाहरू

(ग) पश्चात्तापका लहरहरू

(घ) चिन्ताका तान्द्राहरू

(८) हामीबाट गल्ती भएमा के गर्नुपर्छ ?

(क) रिसाउनुपर्छ

(ख) कराउनुपर्छ

(ग) माफ मागनुपर्छ

(घ) हाँस्नुपर्छ

(९) भूईँमा आवाजसहित खस्नुलाई के भनिन्छ ?

(क) बजारिनु

(ख) थेचारिनु

(ग) लड्नु

(घ) मडारिनु

(१०) भ्यालको सीसा के गर्दा फुट्यो ?

(क) भाँडाकुटी खेल्दा

(ख) नाच्दा

(ग) उफ्रँदा

(घ) फुटबल खेल्दा

४. तल दिइएको अनुच्छेदका खाली ठाउँमा कोठामा दिइएका छानिसभिस शब्दमध्ये उपयुक्त शब्दहरू भर्नुहोस् :-

काठमाडौँको एक हप्ते भ्रमणमा धेरै ठाउँ घुमियो, धेरै नयाँ कुराहरू थाहा पाइयो । काठमाडौँ उपत्यकाको पूर्वी कुनामा रहेको शान्त र कलात्मक सहर भक्तपुर । सदर चिडियाखाना भएको सुन्दर सहर पनि पुगियो । भक्तपुरलाई भादगाउँ र पाटन पनि भन्दा रहेछन् । काठमाडौँकैपनि प्रायः धेरैजसो ठाउँ घुमियो । स्वयम्भू नै चाहिँ काठमाडौँ बसाइको दिनमा मात्र जाने अवसर मिल्यो । म सम्भरहेको छु, कदाचित हामी नपुगी फर्केका भए हाम्रो काठमाडौँ अपूरो नै रहने रहेछ ।

पुगियो	निकै	ललितपुर	सहरका	ललितपुरलाई
तर	अन्तिम	आज	स्वयम्भू	बसाइको

उत्तर कुञ्जिका

प्रश्न नं. १ को उत्तर कुञ्जिका !

१-ग, २-घ, ३-ग, ४-ख, ५-क, ६-ग, ७-ग, ८-ख, ९-ग, १०-क

प्रश्न नं. २ को उत्तर कुञ्जिका !

यसलाई, काट्नुहुन्न, हिन्दू, रोग, मानिस, दृष्टिकोण, प्राप्त, जरा, यसका, हरिया

प्रश्न नं. ३ को उत्तर कुञ्जिका !

१-ख, २-ख, ३-ग, ४-ग, ५-ख, ६-ग, ७-क, ८-ग, ९-क, १०-घ

प्रश्न नं. ४ को उत्तर कुञ्जिका !

निकै, पुगियो, ललितपुर, ललितपुरलाई, सहरका, तर, अन्तिम, आज, स्वयम्भू, बसाइ

परिशिष्ट : ख

अध्ययनमा सहयोगी विद्यालयहरूको नामावली

सामुदायिक विद्यालयहरू

- (१) श्री मण्डली मा.वि. तेल्घा, पाल्पा
- (२) श्री वेद उच्च मा.वि., बराङ्दी, पाल्पा
- (३) श्री जनदीप नि.मा.वि., मस्याम, पाल्पा
- (४) श्री सेन उ.मा.वि., तानसेन, पाल्पा
- (५) श्री पद्म पब्लिक नमुना उ.मा.वि., तानसेन, पाल्पा

संस्थागत विद्यालयहरू

- (१) सनराइज बोर्डिङ स्कूल, मदनपोखरा, पाल्पा
- (२) पोलस्टार बोर्डिङ स्कूल, तानसेन, पाल्पा
- (३) बेथल बोर्डिङ स्कूल, तानसेन, पाल्पा
- (४) रिभरभ्याली बोर्डिङ स्कूल, मदनपोखरा, पाल्पा
- (५) प्रिपेटरी बोर्डिङ स्कूल, तानसेन, पाल्पा

व्यक्तिगत विवरण

नाम : सीता पाण्डेय (बस्याल)

बाबुको नाम : भानुभक्त पाण्डेय

आमाको नाम : मायादेवी पाण्डेय

जन्मस्थान : आनन्दवन-५, रूपन्देही

स्थायी ठेगाना : यम्घा-५, पाल्पा

जन्ममिति : २०३२/०४/१७

सम्पर्क मोबाइल नं. ९८४७११२७५१

शैक्षिक योग्यता

एस.एल.सी.- २०४७, रामापुर उच्च मा.वि., दुधराक्ष, रूपन्देही ।

आई.ए.- २०५१, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस, बुटवल, रूपन्देही ।

बी.ए.- २०५७, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस, बुटवल, रूपन्देही ।

बी.एड. - २०६०, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, तानसेन, पाल्पा ।

एम.ए.- २०६७, त्रिभुवन बहुमुखी क्याम्पस, तानसेन, पाल्पा ।

एम.एड - २०६९ तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, तानसेन, पाल्पा ।